

Dr GÁBOR GYULA

A
**SZENT ISTVÁN-NAPI ÜNNEP
TÖRTÉNETE**

Dr RIPKA FERENC ELŐSZAVÁVAL

FÜGGELÉK:

AZ „ÓH DICSŐSÉGES SZENT JOBB KÉZ” CÍMŰ
EGYHÁZI ÉNEK LÉTREJÖTTE

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT

MÉLTÓSÁGOS

Dr. RIPKA FERENCZ ÚRNAK,

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS FŐPOLGÁRMESTERÉNEK

LEGMÉLYEBB TISZTELETE JELÉÜL

A SZERZŐ

FRANKLIN-TÁRSULATNYOMDÁJA,

GYŰJTSÜK ÖSSZE A MAGYART!

A munka sokszor szétszórja az embereket hivatalokba, műhelyekbe, szántóföldekre, de az ünneplés összegyűjti azokat, akik összetartoznak.

Az ünnepek a közösség nagy érzését nevelik az emberekbe, azért mindig érezték a nemzetek, hogy mekkora a nemzeti ünnepek jelentősége.

A magyarság életének újraépítésén dolgozunk. Ezért szeretnénk ünnepet ülni, amelyen az egész nemzet összegyűjti kiküldötteit. Szeretnénk olyan ünneppé tenni, amelyen a legtávolabb vidékek magyarja is életében legalább egyszer megjelenik.

A Szent István-ünnep nem mesterkélt kitalálás, nemzeti történelmünk évszázadai érlelték meg. Ezt mutatja meg ez a könyv. A messze múlt megszentelt hagyománya az, amit fel akarunk éleszteni és meg vagyok győződve, hogy ez a könyv is előmozdítja ezt a szándékot.

Dr. Ripka Ferenc.

SZERZŐ ELŐSZAVA.

Szent István napjának ünneplése a magyar társadalom körében az utóbbi időben örvendetes lendületet vesz. *József Ferenc dr.* királyi herceg Ő Fensége az «Újság» 1925 augusztus 20-iki számában «*Szent István napja*» cím alatt vezércikket írt, mely ritka mélyrelátással és megértéssel emeli ki ennek a magyar nemzeti ünnepnek rendkívüli fontosságát és alkalmas voltát egyrészt arra, hogy a magyar nemzet' érzést fejlessze, másrészt arra, hogy székesfővárosunk ı; az idegenforgalom egyik gócpontjává tegye.

Az ifjú királyi herceg többek között a következőket mondta fentidézett újságcikkében: »*A szent Jobbhoz való zarándoklás nem új, mesterséges akció, hanem hagyományokon való ősi szokás. Ha tehát Szent István ünnepét tovább is nagy pompával fogjuk megünnepelni és nemzeti játékok és ünnepélyek rendezésével kimélyíteni, úgy alkalmas lesz arra is, hogy Budapest felé vonzza a külföldieket.*»

Ő Fenségének a hagyományokra való utalása annál találóbb, mivel ő maga is hagyományokat, saját családja hagyományait követte akkor, amikor Szent István ünnepnapja kultuszának felelevenítését tűzte ki céljául. Az ő ősi anyja *Mária Terézia* magyar királynő volt az, aki Szent István király elveszett jobbját, ezt a minden magyar szívnek legszentebb ereklyét, 1771-ben Raguzából hazahozatta s a magyar nemzetnek ajándékozta. És dédapja *József királyi herceg*, felejtethetlen emlékezetű nádorispánunk volt az, aki

1819-ben a szent jobb ünneplésének szabályzatát megalkotta s ezáltal az addig jóformán kizárólag egyházi jellegű ünnepséget nemzeti ünneppé avatta, elrendelvén, hogy a szent jobb körmenetében, — melyben addig csak az alsóbbrendű lakosság vett részt, — immár az összes világi hatóságok is megfelelő dísszel és fénnyel tartoznak résztvenni.

Az ifjú királyi herceg folytatja most családjának ne mes tradícióit és számos életrevaló gondolatot vet fel, melyek alkalmasak volnának arra, hogy ezt a magyar nemzeti ünnepet vonzóvá tegyék, nemcsak hazánk szűk határain belül, hanem azon túl is.

Ő Fensége buzdító felhívása, úgy látszik, nem lett a pusztában elhangzott szóvá. Legújabbán *Ripka Ferenc dr.*, Budapest székesfőváros főpolgármestere állott az élére annak a mozgalomnak, mely a Szent István-napi ünnep minél szélesebb keretű felújítását célozza. Örömmel üdvözljük a mozgalmat, kivált ma, amikor meg kell ragadnunk minden gondolatot, amely lelkünkben Nagy-Magyarország fogalmát ébrentartja s ápolja a törhetetlen reménykedést és hitet Nagy-Magyarország feltámadásában. Már pedig mi alkalmasabb erre, mint Szent István koronája, az egykori Nagy-Magyarország szentséges szimbóluma? Ettől a szimbólumtól pedig a kegyelet útja Szent István király személyéhez vezet. Amikor őt ünnepeljük, egy nagy nemzeti fohász száll az égbe és kér meghallgatást a Mindenható zsámolyánál.

Közel 25 éve immár, hogy az Országos Nemzeti Szövetség mozgalmat indított *Bálás Árpád* ig.-választmányi elnök indítványára az iránt, hogy «*Szent István emléke minden év augusztusának 20-ik napján ne csak egyháziilag, hanem általánosan társadalmilag méltattassék és ünnepeltessék.* Válgék valóra a tiszteletreméltó óhaj, hogy augusztus 20-ika az egész ország általános örömmünnepe legyen, amelyen hazánk újjá-

születésének reménysége évről-évre felújuljon és megerősödjék. Vegyen részt ebben az ünnepben hazánk minden gyermeke vallásra, nemzetiségre és foglalkozásra való tekintet nélkül.

Szent István király ünnepe játszott már fontos szerepet hazánk történetében. Az 1860. évi augusztus 20-iki ünnep volt az, melyen a magyar nemzet tüntetésszerűen tiltakozott szabadságától történt megfosztatása ellen. Legyen ezentúl minden augusztus 20-ika egy évről-évre megújuló, mindig élő tüntetés Trianon ellen, mindaddig, míg ismét megtörtlenül, a régi fényben ragyog reánk Szent István koronája.

Budapest, 1927 június havában.*

Dr. G. Gy.

* *Dr. Jakuhovich Emil* úrnak, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtára érdemes főkönyvtárosának, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának ez úton mondok hálás köszönetet útmutatásaiért és dolgozatom szíves áttekintéséért.

I. FEJEZET.

A székesfehérvári királyi törvényt napok.

I.

Szent István király államszervező munkájának jellegzetes vonása, hogy a jogintézmények megalkotásánál szívesen fogadott el keret gyanánt idegen mintákat.¹ de azokba mindig magyar lelket öntött. A nyugateurópai kultúra befogadásának egyik szemléltető példája a magyar királyok legszemélyesebb bíraskodásának keletkezése a germán jog mintájára. A középkor legerősebb fejedelmi joga és kötelessége a bíraskodás, az egyház, a szegények, ügyefogyottak, özvegyek és árvák védelme. Kötelezte erre a középkor fejedelmét a törvény, a koronázó eskü és a pápák szigorú parancsa.² A királyságnak megalakulásával a bírói hatalom hazánkban is a nép kezéből a királyra szállott át,³ aki azt tényleg gyakorolta is, olyan szellemben, minőt a germán jogfejlődés mutat. A magyar királynak is kötelessége az özvegyeket és árvákat védeni és gyámolítani,⁴ az anyaszentegyházat az ő jogaiban megvédelmezni.⁵ A magyar királyoknak is kötelessége uralkodói tisztjüknél fogva bármely elnyomottnak és panaszkodónak ügyét igazságosan elbírálni.⁶

Az országlási teendők között az igazságszolgáltatás annyira fontos, hogy annak megtartására királyaink már a koronázási esküben kötelezték magukat. Ismerjük III. Endre király koronázó esküjét, melyet Hornecki Ottokár, az osztrák rímes krónikában megörökített, amely eskünek negyedik pontja az özvegyek és árvák védelmére, ötödik pontja pedig a bíraskodás gyakorlására kötelezi a királyt.⁷ A koronázási eskünek az igazságszolgáltatási kötelezettséget megállapító része mind a mai napig fennmaradt, bár a király legszemélyesebb bíraskodása a mohácsi vész után megszűnt

és csupán szimbolikus jele maradt fenn annak, hogy a magyar király az igazságszolgáltatás forrása, az t. i., hogy az ítéletek olyan időkben, amikor a királyi szék be van töltve, «*Ő Felseége a király nevében*» hozatnak.

Azonban nemcsak fogadta esküvel a király a koronázás-kor, hogy igazságot fog szolgáltatni, de a középkorban hozzátartozott a koronázási szertartáshoz, hogy a király teljes koronázási díszben egynehány jogügyet tényleg elintézt. Ennek a szokásnak több emléke maradt fenn. I. Ulászló koronázási szertartását két krónikás is megörökítette. *Callimachus*⁹ elmondja, hogy a fejedelem a koronázási szertartáson viselt díszben a Péter és Pál templomába vonult, ott törvényszéket ült és néhány jogvitát meghallgatott s elintézt. Hadd tudja és hirdesse a király, hogy a hadi ügyek mellett elsősorban az igazságot kell művelnie. Bővebben meséli el ezt az ünnepélyes aktust *Dlugoss*,¹⁰ a ki elmondja, hogy a király a koronázási díszben egy erre a célra felállított trónusra ült s olyan két ügyet döntött el, amelyekben a közönségesnél nagyobb jogsérelem forgott fenn, *Dlugoss* ezt a szertartást *magyar nemzeti szokásnak* mondja («*iuxta ritum gentis illius*»), mely *régi hagyományon alapul*, («*quod observari traditum est.*»)

Hasonlóképpen beszéli el Bonfini II. Ulászló koronázási szertartását.¹¹

Ha valamely okból a király a koronázáskor nem is bíraskodhatott, legalább jelképezték ezt a kötelességét az által, hogy a királyt leültették a trónjára. Ezt tették V. Lászlóval is, aki megkoronáztatásakor csak három hónapos volt.¹²

A király személyes bíraskodásának a koronázáskori szokása a mohácsi vész után megszűnt,¹³ de mint szimbólummal találkozunk még a trónraültetéssel Miksa király megkoronáztatásakor, melynek egykorú elbeszélője, mint hagyományos szokást említi, hogy a király trónra ült, demonstrálандó azt, hogy mindenkinek, mindenkor igazságot szolgáltatni kész iesen.¹⁴

A király az általa ekként magára vállalt bíraskodási kötelezettséget tényleg mindig gyakorolta. Legrégibb példája ennek Szent Istvánnak az az ítélete, melyet a Bolgárország-

ból ideutazott követek megrablói és bántalmazol ellen hozott.¹⁵ A király a bíraskodást részint a maga udvarában, részint ott, ahol történetesen tartózkodott, részint pedig a megyékbe eljárva gyakorolta.¹⁶ A királyi ítélőtábla kialakulásakor (a XV. század második fele) a király még meg szokott jelenni a tárgyalásokon¹⁷ és a neki fenntartott bírói széket, különösen pénteki napon, mikor a szegények ügyei kerültek tárgyalás alá, el is szokta foglalni.¹⁸

A Kúrián és a megyékben gyakorolt királyi bíraskodásoktól lényegesen különböztek a székesfehérvári királyi törvényt napok. Az előbbi törvényszékeken csak az oda megidézett felek ügyeit tárgyalták, míg a székesfehérvári törvényt napokon a nemzet minden tagja megjelenhetett. Ez utóbbi törvényszékek tartása túlmegy az igazságszolgáltatás keretén és már országos jellegénél fogva is, állampolitikai igazgatási jelentőségű aktussá válik. Ezek a törvényt napok évről-évre Székesfehérvárott, a koronázás színhelyén felújítva, a koronázás ünnepségeire, a koronázási esküre és a koronázáskori királyi bíraskodásra emlékeztetve, a király és a nemzet közötti kapocs megszilárdítására alkalmas alkotmányjogi garanciát képeztek s történetükkel foglalkozni már ezért is érdemes.

II.

Szent István király a Nagyboldogasszony napját (augusztus hó 15.) magyar nemzeti ünnepé avatta.¹⁹ Magát és országát a boldogságos szűz pártfogásába ajánlván, úgy ő^s maga, mint az egész nemzet, Máriát Magyarország patrónája gyanánt tisztelte.²⁰ Az ünnepnap magyar nemzeti jellegét a Szent István által meghonosított az a szokás adta meg, hogy ezen az ünnepen ő maga Székesfehérváron megjelent és arra a püspök és apát urakat egybe szokta hívni.²¹ Az ország főpapjainak ilyen egybehívásával, — miután a világi főurak a királyi udvarban különben is együtt voltak, — teljes lett a királyi tanács. Minthogy pedig a Nagyasszony ünnepén Székesfehérvárott egybesereglettek az összes ország-lakók,²² egész kétségtelen, hogy ez alkalommal a király az ő

tanácsosaival nemcsak országos ügyeket beszélt meg, hanem bíraskodott is az eléje hozott ügyekben.²³

A nagyasszonynap királyi törvénykezés szokása még Szent László király idejében is dívik. Bizonyítja ezt Szent László király törvénye a mások szolgálait letartóztat ókról, rendelvén a törvény, hogy az ilyeneket «*Nagyasszony napja ünnepén mind a király elibe állítsák.*» «. . . ha valakinek mentsege vagyon, jöjjön a *mondott ünnepen az udvarhoz* és mentse magát.» Az üzbégek (szökevény szolgák) szinte *ezen az ünnepnapon* álljanak a király *ítélőszéke* elé. A mások szolgálatába állott üzbégek «*Nagyasszony napján vigyék a király eleibe.*»²⁴ Miután Szent László törvényeinek III. könyve nyilvánvalólag *előbbi* keletű törvények kompilációja,²⁵ ennél fogva kétségtelen, hogy ez a törvénykezési szokás Szent István alatt erősödött meg és halála után tovább folyt.

István király 1083-ban, VII. Gergely pápa által szentté avatott és ünnepe napjául *augusztus hó 20. napja* jelöltetett meg. Szent László törvényeinek első könyve (38. fejezet) ezt a napot, mint az esztendőn által megünneplendőt jelöli meg. A törvény az ünnepet naptárszerűleg nem határozza ugyan meg, csupán a nevet mondja meg («sancti regis Stephani»), de hogy itt a szent király «felemeltetésének» (elevatio) napját, tehát augusztus hó 20-át kell érteni, az kétségtelen a törvény szövegezési rendjéből, mely az ünnepnapok felsorolásában a «Szent István király napja» ünnepét a «Nagyasszony napja» (aug. 15.) és a » «Szent Bertalan napja» (augusztus 24.) közé helyezi.

István király szentté avatása után a Nagyasszonynap székesfehérvári királynapokat augusztus hó 20-ikára helyezték át. Hogy ez mikor történt meg, nem tudjuk pontosan, de az ok, amiért tették, kézenfekvő. István király halálakor a nemzet részvéte talán az egész világtörténetben példátlanul álló erővel nyilatkozott meg. Három esztendőn át nem táncolt és nem dalolt a magyar legény és magyar leány s nagy és vigasztalan lón a gyász.²⁶ Sírját szorgalmasan látogatták. Székesfehérvár búcsújáró helye lett a jámbor magyaroknak, mert a király sírjának csodatévő erejéről szállott a hír szájról-szájra.²⁷ A szentté avatásban a nemzet ezeknek

a csodatétel éknek *hitelesítését* látta. A szentté emelt királyt természetszerűleg «patrónus» gyanánt kezdte tisztelni. Ily módon a Szent István napja nemzeti ünneppé vált s minthogy a székesfehérvári királynapok legünnepelesebb jelensége a király személyes bíraskodása volt, a nemzet szívesen látta ez ünnepegeknek Szent István napjára történt áthelyezését. Ettől fogva a királyi tanács évente augusztus 20-án ült össze és gyakorolta a királlyal az élén a törvényt napokat az egybe-sereglett nemzet előtt.

Ezekben a királynapokon egybegyűlt az egész királyi család, melynek tagjai még a vérszerződés értelmében tagjai voltak a királyi tanácsnak.²⁸ A vérszerződés ugyan csupán a «fiú utódokat» említi, de a fennmaradó emlékek bizonyítják, hogy a királynapokon a királyi család női tagjai is résztvettek az ünneplésen.

Adelhaide kir. hercegnőről, II. Béla király unokanővéréről, Szoboszló cseh herceg nejeről feljegyezte a krónika, hogy 1137-ben «égve a vágytól jelen lehetni Szent István királynak és hitvallónak ünnepén, Pannóniába utazott.»²⁹

Zsófia kir. hercegnőnek, II. Béla király leányának, admonti bencés apácának ismerjük egy 1146-ban kelt és I. Konrád salzburgi érsekhez intézett levelét, amelyben kéri őt, hogy fivérével a magyar királlyal (II. Gézával) és a nemzet főnökeivel (gentis principibus), akik a közlő Szent István-nap ünnepén össze jövendenék, közölje az ő ügyeinek állását.³⁰

Nagyon valószínű, hogy a székesfehérvári királyi törvénynap emlékét őrizte meg II. Géza királynak az az 1151-ben kelt oklevele,^{30/a} melyben bizonyos 20 gira kölcsönpénz fejében a szentmártoni apátságnak földeket ajándékoz. Elmondja az oklevél, hogy Géza király uralkodása idejében a király és az összes országnagyok tárgyalást folytattak az osztrák herceggel, amelyre a király övéivel, amint szokás, odaakarván utazni, úgy szerzett pénzt a költségek fedezésére, hogy bizonyos udvarnokai földeket átengedett érte a szentmártoni apátságnak. Az udvarnokok azonban néhány nap múlva összecsődültek és a földek felől a *szent király ünnepén* zajongani kezdettek, de a király elűzte őket s az apátságot

megerősítette a földek birtokában. Miután az eset «in festo sancti regis» folyt le, mely alkalomra a király *mit moris est, cum suis*» *odautazik*, majdnem bizonyos, hogy Székesfehérvár volt az esemény színhelye, ahol a «colloquium regis ac tóti us regni» az osztrák herceggel megtartott, mert ha a gyűlés a király akkori székhelyén, Esztergomban tartott volna,^{30/b} fölösleges lett volna *odautazni!* Az oklevél sajnos nem jelöli meg a helyet, de olyan helye az országnak, ahová a király «szokásszerűleg» odautazik gyűlést tartani és éppen Szent István ünnepén, nem lehetett más, mint Székesfehérvár.

A király által tartott Szt.-István napi székesfehérvári ünnepélyes törvénykezési napnak legrégebb kétségtelen emlékéét III. Béla király 1175-ben kelt oklevele őrizte meg, melyben azt mondja a király, hogy az abban foglalt adományozást abból az alkalomból bocsájtotta ki, amikor Szent István királynak *ünnepnapjait* Székesfehérvárott ünnepelte,³¹ amiből látni való az is, hogy ezek az ünnepek több napig (solennes dies) tartottak. Hogy ezek az ünnepek régi szokáson alapultak, azt már Hajnik is sejtette.³²

Ezen előzmények után született meg az aranybulla első cikkelye (1222. évi I. t.-c), melyben II. Endre király a Szent István-napi törvénynap évenkénti megünneplését Székesfehérvárott a királyok törvényes kötelességévé teszi.

III.

Az aranybulla első cikkelye következőképpen rendelkezik:

*Szent István király napjának évenként való megünnepléséről.*³³

«Rendeljük, hogy a szent király ünnepét minden esztendőnként, ha csak valami nagy nehéz ügyek gondja vagy betegségünk meg nem tilt minket, Fehérvárat tartozzunk megülni.

1. §. Es ha mi ott nem lehetnénk, a nádorispán kétség nélkül ott leszen érettünk és a mi képünkben minden ember dolgát meghallgatja: és az egész nemesség, valaki akar, szabadon oda gyűlhessen.»

A törvénycikk eredeti latin szövege: «... ut in festo sancto regis . . . Alb se teneamur *solemnisare*», tulajdonképpen úgy hangzanék szó szerinti fordításban, hogy: «a szent király napján . . . Fehérvárott tartozzunk *ünnepségei rendezni*», — ami többet jelent, mint a törvény fordítása. Az «ünnepet megülni» csak az ünnep megtartását jelenti,³⁴ míg a «sollenisare» (nem átható ige a latinban) értelme «ünnepélyt» tétel fel. Megmaradtunk azonban a törvénytár klasszikus fordítójának, Nagy Gyulának szövege mellett, aki egyébként a nyelvezet kedvéért az aranybulla egyik XVI. századbeli fordítását használta fel,³⁵ de hozzátesszük, hogy itt az *ünnepség* alatt a nyilvános törvénykezés ünnepélyessége értendő.³⁶ Ezt jelenti a törvény további szövege, hogy a király, vagy képviselője a nádor «minden ember dolgát meghallgassa». A latin szöveg: «*causas audiat*», kizár minden kétséget aziránt, hogy itt ítélkezésről van szó.³⁷

Még világosabbá teszi az aranybulla értelmét az 1231: I. t.-c., mely kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a király azért köteles Szent István napján Székesfehérvárott ünnepelni, «*hogy ott az elnyomottak félelem nélkül előterjeszthessék panaszait*».³⁸ Míg a II. t.-c. azt teszi a főpapok, érsekek és püspökök kötelességévé, hogy legyenek jelen «*a szegények panaszainak megbírálásánál és az esetleg megsértett szabadságjogok megerősítésénél*».

II. Endrének eme kétféle törvényi rendelkezését megerősítette IV. Béla az 1267: VIII. t.-cikkkel.³⁹ Ez a törvényhely a székesfehérvári törvénynap intézményes fejlődését mutatja. A törvényben a király kötelezi magát, vagy fiai egyikét a megjelenésre és elrendeli, hogy minden megyéből két vagy három nemes köteles megjelenni, hogy az ő jelenlétükben adassék elégtétel mindennemű kártételek és jog-sérelmekért.

Az aranybulla a vegyesházakból származott királyaink által többször nyert megerősítést. így Nagy Lajos által (1351. évi decr.), Mária által (1384. évi decr.), Zsigmond által (a törvénytárba föl nem vett 1397. évi decr.), I. Ulászló által (a törvénytárba ugyancsak föl nem vett 1440. évi decr.) és I. Mátyás által az 1464:1. t.-c.-ben. Sajátságos és történet-

tudósaink által eddig figyelemre nem méltatott jelenség, hogy III. Endre után következett királyaink miért nem erősítették meg az 1231. és 1267. évi törvényeket, hanem csupán az aranybullát, melyet már Nagy Lajos király óta egész terjedelmében beiktattak a maguk által alkotott törvények szövegébe? Viszont sajtáságos, hogy I. Ulászló megerősíti az 1298. évi decretumot is! Ámde bármi legyen is ennek az oka, kétségtelen, hogy középkori királyaink szószertint megerősítvén az aranybullát, mindannyiszor kifejezetten megerősítették az aranybulla I. cikkelyét is, annak megtartását mindig esküvel fogadták s így kétségtelen, hogy a székesfehérvári királynapok emléke ott élt a köztudatban akkor is, amikor a gyakorlatban a bíraskodásnak ezt az ünnepélyes módját már nem alkalmazták. Werbőczy István felemlíti még, hogy a magyar királyok az aranybulla megtartására a koronázás előtt esküt tesznek,⁴⁰ de az István-napi bíraskodásról teljesen hallgat.⁴¹

Okleveles anyagunk a Szt. István-napi székesfehérvári királyi törvénykezési napokról nem sok felvilágosítást nyújt. Legfeljebb az oklevelek keltezése mutatja, hogy ezt a bíraskodási napot tényleg megtartották. Így Kún Lászlónak egy oklevele, mellyel Dénes ispánt nemesíti, Fehérvárt 1280 (vagy 1281?) augusztus 21-én kelt.⁴² Feltehető tehát, hogy Szent István napját is ott töltötte a király. Ha pedig elfogadjuk Kovachichnak ama felfogását, hogy az ünnepek több napon át tartottak,⁴³ akkor Kún Lászlónak 1276 aug. 22-iki oklevele, melyben a tihanyi apátságnak bizonyos jogokat adományoz, szintén szolgálhatna adatul,⁴⁴ de hozzá kell tennünk, hogy Kovachich felfogása csupán az ünnepség több napi időtartamára talál, (támogatja felfogását III. Bélának fentebb idézett oklevele, mely többes számban «*ünnepi napokat*») (solenes dies) említ, ellenben tévedés részéről az a feltevés, hogy a bíraskodás *csak* a későbbi napokon fogott helyt. Vannak ugyanis oklevelek, amelyek igazságszolgáltatási aktusról szólnak, de magán Szent István napján keltek Székesfehérvárt, így I. Lajos király 1358-ban kelt vizsgálati parancsa a tihanyi apát panaszra folytán,⁴⁵ továbbá Gilétfi Miklós nádornak I. Lajos király képviselőjében 1352-ben Székesfehérvárt

kiadott ítéletlevele, mely ugyan augusztus 24-én, «*quinto die congregationis*» kelt, de amely ítéletlevél bevezető részében azt mondja a nádor, hogy ő Szent István napján az országnagyokkal Székesfehérvárt együtt levén (nobis *in festo beatissimi Stephani, primi regis Hungariorum . . . unacum* (következik az országnagyok felsorolása) ... ad ipsam congregationem congregatis in Alba Regali existentibus) bírás . kodott bizonyos pénzhamisítási ügyben vádolt nemesek birtokelkobzási ügyében.⁴⁶ Hogy a határozat írásban nem mindig nyomban a kihirdetéskor adatott ki, hanem később, ismert dolog.⁴⁷

A székesfehérvári királyi törvénynapok Szt. István napján való megtartását királyaink nem vették túlságos szigorúan. Kún László király egy birtokperben Keled fiai javára ítéletet hoz Szt. István napján, de nem Székesfehérvárt, hanem Füreden.⁴⁸ Nagy Lajos 1355. évben István napján Budán bíraskodik,⁴⁹ ugyanő 1382. évben Szutfaluban állít ki egy adománylevelet,⁵⁰ 1392-ben aug. 21. én Váradon bíraskodik királyi tanácsában, feltehető tehát, hogy aug. 20-án nem volt Fehérvárott,^{50/a} Zsigmond király 1406-ban a zólyom megyei Lipcsében vizsgálati parancsot ad ki⁵¹ és ugyan 1409-ben Visegrádon egy oklevelet erősít meg.⁵²

Kérdéses, hová sorozzuk azt a királyi bíraskodási aktust, melyet Zsigmond király 1419-ben január 13-án fogatosított. Az oklevél⁵³ azt adja tudtul, hogy Zsigmond király az ország határán kívül járt, de hazaérkezvén, az ő királyi városában Fehérvárt a hagyományos régi szokáshoz híven 1419-ben vízkereszt ünnepének nyolcadján bírói széket ült az ország nagyjaival, a panaszkodóknak igazságot szolgáltatandó.

Itt ugyanis két lehetőség forog fenn. Az egyik az, hogy Zsigmond király hat esztendei távollét után siet a székesfehérvári törvénynapot megülni, de miután Szent István napja messze van még és különben is újra Bécsbe és a német udvarok látogatására igyekeznek, ennél fogva a szokott formában, de más napon tartja azt meg. A másik lehetőség az, hogy miután két ünnepélyes királyi törvénynapot tartottak évenként Székesfehérvárott, egyet Szt. István napján és egyet,

amely nem volt határozott időponthoz kötve, ennél fogva Zsigmond király 1419. évi törvénylátása is ilyen királynapon tartatott.⁵⁴

IV.

Ha már most a Székesfehérvárott tartott királyi bíróságok külföldi mintáját keressük, úgy megtaláljuk azt a nyugateurópai «Hoftag»-okon gyakorolt «Königsgericht» intézményében. De természetesen csak a minta és annak fejlődési iránya volt az, amelyet a magyar királynapok követnek, az intézmény a magyar talajon sok tekintetben más eredményeket értelt, mint germán földön. A germánok fontos közjogi intézménye a *gyülekezet* (Versammlung). Eleinte ezt a gyűlést *Märzfeldneh, campus Martiusnak*. nevezték, idővel a megtartásuk a lovasokra kedvezőbb május hora „tolódván ki, nevük *Maifeld, campus Madius, magis campus* lesz, amelyen a király a hadseregszemléket tartja. Ezek I. (Jámbor) Lajos alatt megszűnnek és helyükbe lép a «Hoftag».⁵⁵ Ezek a «Hoftag»-ok, udvari gyülekezetek kétszer tartatnak évenként tavasszal és ősszel. A germán fejedelmek a közügyeket az ország és az udvar nagyjainak tanácsában szokták elintézni, akik vagy állandóan az udvarnál éltek, vagy a tanácskozás céljára az udvarhoz meghívattak. A tavaszi «Hoftag» volt a nagyobb, ezen a jelenlevő országnagyokon kívül a hadsereg és a többi jelenvoltak is beleszóltak az ügyekbe, vagy legalább kifejezték hozzájárulásukat. A fontosabbik azonban az őszi udvari gyűlés volt, melyen a király csakis az országnagyokkal tanácskozott. Ez a nyugateurópai udvari gyülekezet magyar földön tisztán *a király tanácsává* alakult.⁵⁶ A bíraskodást pedig a magyar király *a tágabb kir. tanácsban* gyakorolta.⁵⁷

Nyugaton a törzsszerkezet helyébe a feudalizmus lép. Ez az oka, hogy ott a közszabadság és közélet fogalma hamarabb elhalványul s így megszűnik az, hogy az alattvalók a király körül gyülekeznek akár igazságszolgáltatás, akár jogalkotás végett. Hazánkban a törzsszerkezetet nem a magánjellegű feudalizmus váltja fel, hanem a nemzeti közszervezet, miért is a közszabadság és közélet továbbra is gyakorlati

jelentőségű fogalmak maradtak s a középkornak még későbbi századaiban is a *teljes szabadokat vagy nemeseket tömegesen látjuk megjelenni a székesfehérvári törvény napokon*, vagy a királyaink által időnként tartott országgyűléseken.⁵⁸

A germán királyi bíróság (Königsgericht), melynek neve a merovingok idején wallus, stappulum regis, a király elnöklése alatt ülésez.⁵⁹ Idővel a királyt a «major domus» (Hausmaier) helyettesíti. Nincs állandó székhelye és nincsenek, állandó bírái sem. Azok ítékeznek (püspökök, patríciusok, grafiók stb.), akik a Hof tag alkalmatosságából jelen vannak. Mindtől sokban különbözik az István-napi bírói szék. Napja, is, helye is állandó. A bírói tanács tagjai azonban nálunk sem állandóak, hanem azok a főpapok és világi főurak, akik történetesen jelen vannak az udvarnál. Különbség azonban az, is, hogy a Königsgericht elé lehetett valakit idézni, míg az Istvánnapon felek gyanánt csak azok jelentek meg, akik akartak.

A fehérvári törvéynapok nagyon ünnepélyes külső keretben folynak le, de valószínűleg nélkülözték a merev, színpadias formaságokat, aminőket a germán jogok előírtak.. így például, hogy *«a bíró az ő bírói székén úgy üljön, mint egy mérges oroszlán, jobb lábát a bal lábán keresztülvetve és ha az ügyben nem ismeri ki magát eléggé, úgy fontolja meg százhuszonháromszor»*.⁶⁰ Az ilyesmire a magyar ember józan-sága nem volt hajlamos.

A székesfehérvári István-napi bírói eljárást ismertető ökleivel egyetlen egy maradt fenn. ez is már Nagy Lajos korából, 1352-ből való.⁶¹ Ezen a törvéynapon nem maga a király, hanem az ő képviselője, Miklós (Gilétfi) nádor elnökölt.. Az oklevél utal is arra, hogy ennek a gyűlésnek (eongregaiio) az *Endre király aranybullával megerősített szabadalomlevele értelmében* — melyet Lajos király is fenntartott — kellett Szent István király ünnepén megtartatni s hogy azon ő maga nádori tisztéből folyó kötelessége alapján bíraskodik azokkal a főpapokkal és világi országnagyokkal, akiket a király bírótársakul rendelt melléje a végből, hogy bármely panaszzkodóknak igazságot szolgáltatassanak és hogy úgy a királynak, mint az országnak bizonyos ügyei felől tanács-

kozzanak. Ezek a társbírák és tanácsosok Miklós esztergomi érsek, János veszprémi és Miklós zágrábi püspök, Tamás országbíró és Miklós erdélyi vajda. Jelen voltak, ezen felül még a «többi» főpapok, zászlós urak és az ország nemesei, akik erre a királynapi gyűlésre Székesfehérvárra eljöttek.

Ezen a gyülekezeten azután a nádor és a főurak elé járult Zoárdfi Domokos az ő panaszával — bizonyos birtok-elkobzásról volt szó — mire a nádor magán a gyűlésen köztudományt foganatosított, kikérdeztetvén a jelen levő összes nemeseket a fennforgó ügyben s végül annak eredményéről bizonyáglevelet állított ki Zoárdfi Domokos részére.

A tanulságos oklevél mutatja, hogy a fehérvári törvénytapon nemcsak bíráskodtak, hanem országos közügyekkel is foglalkoztak, hogy tehát a fehérvári király-napok kisebb méretű országgyűlések voltak, hasonlóak a germánok őszi Hoftagjaihoz.

V.

Az eddig előadottak nyomán, magyar kultúrtörténeti ismereteink alapján, a fehérvári törvénykezési szakasz lefolyásáról a következő képet rajzolhatjuk meg:

A közgyűléseket rendszerint megelőző kihirdetés (proclatio) a székesfehérvári királynapokat nem előzte meg. Nem is volt szükség reá, a magyar nemes számontartotta Szent István napját és tudta kihirdetés nélkül is, hogy ezen a napon királynapot ünnepelnek Székesfehérvárt. Oda iparkodott ő hívatlanul is, mert tudta, hogy joga van ott megjelenni és mert a vezérek koráig visszanyúló ősi jogának gyakorlására nyílt alkalom, amikor jelen lehetett a királyi tanács bíráskodásánál, amelyen maga a király vagy helyettese, a nádor elnökölt s amikor végighallgathatta, hogy mint tanácskoznak az országnagyok némely országos ügyek „felől. De volt egyéb vonzóerő is a székesfehérvári királynapokban. Ez a város volt a székhelye első magyar királyainknak,⁶² ősi koronázó és temetkezőhelyük, országgyűlések megtartásának is szokásos helye. A középkori fejlődő városi élet minden varázsa odacsábította a falun lakó nemest, aki

a városban megcsodálhatta a király hatalmas palotáját s az országnagyok házait s láthatott maga előtt egy darab udvari életet. Azonban talán még a királyi palotánál is, melyet elvégre csak kívülről csodálhatott meg, nagyobb vonzóerőt gyakorolt az a hatalmas székesegyház (bazilika), melynek építését még Szent István király kezdette meg a Nagybaldogasszony tiszteletére. Az egész országban mindenki ismerte ennek a székes-templomnak csodás szépségét. Híres és hatalmas, nagy épület volt az a chorus falazatán csodás művészettel alkotott domborművekkel; márványlapokkal volt kirakva a padlózata; megszámlálhatatlan fajta papi palástot és miseöltönyt őriztek ott; az oltárok körül számos legtisztább aranyból készített és egész sereg drágakövel ékesített kép függött; Krisztus asztala felett bámulatos művészettel készített szentségtartó; kincstára pedig színültig meg volt tömve mindenféle alakú kristály, onyx, arany és esütből való serlegekkel.⁶³

A legerősebb vonzóerőt azonban Szent István sírja gyakorolta, melynek csodatevő erejéről legendák keletkeztek és terjedtek az országban. Mesélték egy anya esetét, aki már halott fiacskáját letette a szent király sírjára s attól a gyermek életre támadt. És meséltek az előkelő Mechtildis grófnőről, a nemes matrónáról, aki három esztendőn keresztül szenvedett egy súlyos nyavalyában s már a halálhoz volt közel, amikor övéi által hordszéken Fehérvárra vitették s még azon a napon, amelyen a szent király sírját megérintette,, javulni kezdett az állapota és rövidesen visszanyerte régi egészségét.⁶⁴

Nagy kulturális jelentősége is volt ezeknek az országos összejöveteleknek. Pótolták ezek azt, amit a mai korban az újság, a távírda és távbeszélő nyújt: a hírszolgálatot. Az ország minden sarkából összeverődött nemesség egy nagy családot alkotott: a magyar szent korona nagy családját (totum corpus sacrae regni coronae) s ilyenkor, mikor a családfeje, a király maga is jelen volt, érezte minden magyar nemes annak a közjogi tantételnek az igazságát, hogy minden magyar nemes élő tagja a magyar szent koronának (membrum sacrae regni coronae). Öröm volt ilyenkor hallani a Kárpátok

hegyvidékein lakó magyarnak, hogy mi történt legutóbb a rónaságon és öröm volt elmesélni, hogy mi az újság odahaza, náluk. Vágyott tehát mindenki, hogy ott lehessen ennél a sokadalomnál, ahol láthatja a királyt, az udvart és a maga nemes honfitársait. Lóra kapott tehát a magyar nemes s aki nem bírta már a nyeregben ülést, szekérre ült s úgy indult útnak, hogy már Szent István ünnepe böjtjén (vigília) ott lehessen Fehérvárott. A főpapság s a vidéki zászlósurak a városban kaptak szállást a király és az ott lakó főurak udvarán, míg a nemesség táborát ült a Fehérvár előtti tágas mezőn, amelyet egészen elborítottak sátraikkal. A böjti előestét kegyeletos várakozással töltötték el s másnap reggel meghallgatták a Szent István-napi szent misét a Nagy-Boldogasszony székestemplomában. Maga a mise is ritka ünnepélyesség volt, hiszen az ország első főpapja, az esztergomi érsek végezte azt a legfényesebb főpapi segédlettel. És ezeken a miséken a megjelent nagy néptömeg himnuszokban dicsőítette a szent királyt.⁶⁵ Azután a szószékre lépett Magyarország legfőbb lelkipásztora s ünnepi beszédben magasztalta az első magyar király cselekedeteit, lelki nagyságát, vallásosságát és igazságszeretetét.⁶⁶ A mise után kivonult a nagy sokadalom a mezőre, ahol végezetül, a bizonyára már eleve korlátokkal körülvett és feldíszített helyen, megjelent maga a király is egész udvarával vagy ha a király a megjelenésben akadályozva volt, megjelent helyette a nádorispán. Künn, az Isten szabad ege alatt, a napsugaras nyári mezőn, valamely terebélyes fa alatt, lehetőleg valamely tölgy vagy hársfa árnyában, bírói székébe ült a király.⁶⁷ Tőle jobbra és balra az egyházi és világi országnagyok ültek le, magukkal hozott székeikre.⁶⁸ Ezt a szokást, amit már freisingeni Ottó, a XII. századbéli krónikás, a magyarok” eredeti szokásának jelez, IV. Béla király szüntette meg, aki a királyi tekintély lealacsonyítását látta abban, hogy az összes főurak az ő jelenlétében leülhessenek s ezért elégettette a székeiket, kivéve a legfőbbekéit.⁶⁹ Körös-körül természetesen hemzsegett a térség a festői ruhába öltözött királyi és főúri szolgálattól. Pristaldusok, poroslók, heroldok díszes fegyverzetben, a magyar királyok címerével díszített pajzsokkal sűrögtek-forogtak az

udvar körül és iparkodtak a jelenvoltakat a korlátokon kívül tartani. A korláton belül a legfestőibb csoportban, ünnepi díszben, királyi bírói pálcájával kezében, ült a király.

És most megindult az ünnepnap i törvénykezés. Bizonyára már előzőleg a nádornál vagy az országbírónál bejelentették a megjelent nemesek, ha panaszt kívántak tenni s a poroszló felhívására odajárultak a király (vagy a nádorispán) és a királyi tanács elé, előadták panaszukat vagy keresetüket s ha jelen volt a panaszlott fél, úgy nyomban meg is indult a tárgyalás. A tárgyalás befejeztével a királyi tanács megfontolás tárgyává tette az ügy eredményét s azután az ő meghallgatásukkal ítéletet mondott a király. S mindez a nemesség jelenlétében, valószínűleg tetszésük vagy nemtetszésük megnyilvánulása mellett folyt le. Ha a panaszlott nem volt jelen vagy ha az ügy a bizonyítási eljárás hosszabb volta miatt befejezhető nem volt, akkor a pert áttették a királyi Curiára, végleges befejezés végett.

A szorosán vett bíraskodási ügyek mellett, — mint az iménti oklevélből láttuk, — országos ügyek felől is tanácskozott a király vagy a nádor a királyi tanáccsal s a megjelent nemesség végighallgatta, miként határoznak fontos országos kérdésekben, sőt hozzá is szólt, akárcsak az országgyűlésen, addig, amíg azon a nemesség fejenként jelent meg.

És míg odakünn a mezőn folyt a felek jogvitája vagy az országos tanácskozás, addig a jámborabb elem megindult búcsút járni azokhoz a gyönyörű kápolnákhöz, amelyek idővel a Nagyasszony temploma körül keletkeztek. Benn a városban pedig megindult a vásár. Ki ne vett volna valami emléket, hogy hazavigye az otthonmaradottaknak, a Szent István-napi búcsúból? Akkor azután már vidámabb lett az ünnepi hangulat. A sátrak alatt a kipányvázott lovak szomszédságában, a puha gyöpön, vidáman folyt a hegyek leve s közben megindult a nóta, az igricek, regősök danája a magyar ősök vitézi dolgairól, a magyar nemzet régi dicsőségéről ... !

II. FEJEZET.

Szent István napja a mohácsi vész után.

Az ország lakosságának szaporodtával s a peres ügyek felgyülemlésével állandó formát nyernek a rendes törvény-székek s a Szent István-napi királyi törvénynapok lassankint kimennek a szokásból. A Habsburgok idején pedig végképpen megszűnnek. A mohácsi veszedelem után bekövetkezett török megszállás alatt Székesfehérvárott lehetetlen volt minden gyülekezés, de különben is a Habsburg-házból származott királyok majdnem állandóan az országon kívül tartózkodtak s helyüket a királyi helytartók töltötték be, amivel a nép lelkében a régi törvénynapok emléke mindjobban elhalványodik. De sohasem vészett ki a nemzet kebeléből a szent király emléke s mint egyházi ünnepet, a székesfehérvári királynapok megszűnte után is, szerepelni látjuk augusztus 20-át. Ismerjük *Temesvári Pelbártnak*,^{69/a} továbbá *Laskai Ozsvatnák* Szent Istvánról mondott beszédeit^{69/b} és tudjuk, hogy *Pázmány Péter* is mondott beszédeket Szent Istvánról az ő ünnepén, de ezek a beszédek, sajnos, nem maradtak fenn.⁷⁰

A Szent István napot egyébként segítette a köztudatban megtartani az a körülmény, hogy már Szent László törvénye bírói «teljesítési határnap» gyanánt jelölte meg,^{70/a} amiből azután kifejlődött az a szokás, hogy a felek s a bíróságok a Szent István napjának nyolcadját (octáváját) tűzték ki egyezségileg elvállalt teljesítések napja gyanánt.^{70/b} A királyi ítélőtábla állandósításával pedig a törvény^{70/c} megállapítván a törvénykezési szüneteket (juristitium), kimondatott, hogy aratáskor szünet legyen Szent László ünnepétől Szent István napig. Ebből a beosztásból azután szokássá vált az aratás utáni törvénykezési szakaszt «Szent Istváni törvényszakaszának nevezni. Ez a szokás egészen az 1868. évi törvénykezési reformig fennállott.

Hazánknak a török járom alól történt felszabadulása után Szent István ünneplésének újabb fellendülését tapasztal-

táljuk országszerte, különösen azonban Nagyszombatban, a papnövelde ifjúsága körében. A nagyszombati papnöveldeknek ugyanis Szent István király volt a védőszentje s ezért pontosan megtartották az augusztusi István napot.^{70/d} A legrégebbi ismert magyar Szent István-napi beszédet 1702. évben Csete István jezsuita mondotta Szentmártonban. Ismerjük ugyancsak Csete Istvánnak 1698-ban Kolosmonostoron elmondott beszédét is, ez a beszéd azonban Nagy-Boldogasszony napján mondatott.

Az 188.1. évig bezárólag 200 beszédet ismerünk Szent István királyról, amelyeket Magyarországon és Bécsben Szent István napján (néhányat Nagy-Boldogasszony napján) elmondottak s amelyek nyomtatásban is fennmaradtak. Bátran elmondhatjuk azonban, hogy ezen idő alatt nem volt Magyarországon katolikus templom, amelyben augusztus 20-án Szent Istvánt misével és szónoklattal ne ünnepelték volna.

Bécsben Szent István ünnepét már a XV. század óta szokásban volt megtartani. V. László a szent jobb egy részét, a könyöktől a csuklóig terjedő részt, a bécsi István-tempinak ajándékozta, ami a Szent István-ünnep fenntartását Bécsben elősegítette.^{70/e}

A Szent István-napi ünnep egyházi megtartásának szokását megerősítette az is, hogy Mária Terézia királynő 1764-ben a Szent István-rendet megalapította s a rend statútumának VIII. pontja értelmében a rend évi ünnepnapja gyanánt Szent István napját (augusztus 20.) jelölte meg.^{70/f} A rend első ünnepi ülése 1764 augusztus 20-án Pozsonyban folyt le, amelyen báró Patachich Ádám, váradi püspök tartotta az ünnepi beszédet Szent István királyról. Ugy látszik, hogy ez időtől kezdve a bécsi egyetem «Magyar Nemzete» (Inclya Natio Hungarica) a védőszentjük, Szent László király tiszteletére évenként július 27-én tartatni szokott ünnep mellett a Szent István napját is kultiválni kezdte.^{70/g} A «Magyar Nemzetnek» ezen ünnep megtartására a bécsi «Am Hof», nevű jezsuita templom szolgált, melyet ezért «Magyar Nemzeti Templom»-nak neveztek. Később a máltai lovagok Szent János temploma, 1790 körül pedig a

kapucinusoké lett a Magyar Nemzet temploma. Az ünnepi beszédeket a Szent István-nap utáni vasárnapon mondták. Ezekre az ünnepekre szokás volt a magyar királyi kancelláriát is meghívni, nyilván azért, mivel a rend statútumai értelmében a rend kancellári tisztsége az udvari kancellár tisztségével volt összekötve.^{70/h}

A bécsi Szent István-ünnepek szakadatlanul folytak egészen 1849-ig. Egyedül 1800-ban nem tartották meg, amikor is Napoleon augusztus 15-ét ünnepeltette Szent István napja helyett. A szabadságharc után egész 1861-ig a «Magyar Nemzet» a maga ünnepével együtt kiszorult Bécsből. Az alkotmányosság visszaállítása után ismét felvették az István-napi ünnepek folytatólagos fonalát.

III. FEJEZET.

A szent jobb ünnepe.⁷¹

I.

Szent István király szentté avatásakor (1083) László király elrendelte a szent király sírjának feltárását és kiemeltette abból István tetemét.⁷² Ez alkalommal megállapították, hogy a szent király gyűrűje eltűnt.

Szent László már a sír megnyitásakor *Mercurius barátot*, a székesfehérvári anyaszentegyházban a boldogságos szűz kincseinek őrzőjét elparancsolta a sír mellől, nehogy Szent István ereklyéi közül elveszzen valami. Szomorúan üldögélt Mercurius barát a cellájában, amikor egyszerre megjelent előtte egy fehér ruhába öltözött ifjú s átadott neki egy posztóba burkolt csomagot, mondván: «Reád bízom ezt megőrzés végett, hogy amikor eljő az ideje, hozd nyilvánosságra». A szent mise el végeztével Mercurius kibontá a csomagot és nagy csodálkozással látta meg abban Szent István királynak az enyészettől teljesen megkímélt jobb kezét (karját és kézfejét) a rajta levő gyönyörű mívű pecséttel együtt. Mercurius a drága ereklyét elásta egy titkos helyen, utóbb pedig a király tudomására hozta azt.^{72/a} László király ekkor a főpapok

és világi országnagyok tanácsára Szűz Máriáról elnevezett apátságot létesített a szent jobb megőrzésére, a «*Szentjobbi apátság*» neve alatt, (Abbatia sacrae dexteræ Sancti Stephani) melyet a Benedek-rendi szerzetesek vezetésére bízott.⁷³ Innen azonban a szent jobb ismeretlen időben székesfehérvárra került. (L. alább a 75. sz. jegyzetet.)

II. Lajos király 1526-ban (június 23-án) felhívást intézett az egész ország, de különösen a váradi egyházmegye területén létezett papsághoz, hogy a kezelésükben lévő összes kincsek felét szolgáltatassák be Budára a királyi kincstárba, a törökök ellen vezetendő hadjárat költségeinek fedezésére.⁷⁴ Úgy látszik ez alkalommal, a töröktől való félelemből, önként Budára küldötte a szent jobbot az őrzője.⁷⁵ A török megszállás alatt azután eltűnt a szent jobb és mint alább látni fogjuk, Raguzába került.

Már maga Szent László ünneppé avatta a szent jobb feltalálása napját. Ezt maga a Hartwik-legenda elmondja⁷⁶ és megerősíti ezt Laskai Ozsvát⁷⁷ Szent Istvánról mondott egyik beszédében.⁷⁸ Hogy ez az ünnepalapítás mikor történt, bizonytalan. Mindenesetre későbben Szent László I. törvénykönyvénel, mert abban (38. t.-c.) a szent jobb feltalálásának ünnepe még nincsen felemlítve. Pray 1090-re teszi, a nélkül, hogy magyarázatát tudná adni, miért nincs akkor felvéve az 1092-ben kelt I. törvénykönyvbe.⁷⁹

Feltűnő, hogy a király főpapjai és világi országnagyjai tanácsában ünnepet alapít. Ez egyedül a pápa joga. Másként nem is magyarázható meg a dolog, mint úgy, hogy Szent László tulajdonképpen csak polgári ünnepet rendelt, tehát bizonyos napot állapított meg, melyen a szent jobb köztisztelet tárgyául nyilvánosan kiállítatott, esetleg körülhordoztatott. Hogy ez a nap, a szent jobb feltalálásának napja (inventio sacrae dexteræ S. Stephani regis) május hó 30. napja, azt Pray számos misekönyv és breviárium egybevetéséből megállapította.⁸⁰ Az ő helyes megállapítása az is, hogy a XIII. század elejéig a szent jobb ünnepe nem volt nyilvános közünnep (festum publicum), hanem csak olyan, amelyet megtartott, akinek tetszett.⁸¹

A XIV. század elején már oklevél is említi a szent jobb

kultuszát,⁸² azonban hivatalos ünnepként legelőször egy 1424-ben nyomtatott breviárium említi,⁸³ viszont Laskai Ozsvát fentidézett beszédében azt állítja, hogy «akkor» már nem volt szokásban az ünneplése.⁸⁴ Laskai Ozsvát nyilván az egyházi ünneplésre céloz, mert egy 1481-ben írott budai krónika még említi a szent jobb közszemlére tételének szokását,⁸⁵

A mohácsi veszedelem után természetesen megszűnt a szent jobb ünnepe úgy egyházi, mint társadalmi vonatkozásban.^{85^}

II.

Pray György Jézus-társaságbeli szerzetesnek, a fáradhatlan történetbúvárnak örökké elévülhetlen érdeme, hogy a szent jobb későbbi sorsáról értesüléseink vannak, sőt talán egyenesen az is, hogy a szent jobb Ragúzából hazakerült. Pray ugyanis kéziratyűjteményében 1763-ban egy kis jegyzetet talált, melynek az volt a tartalma, hogy Szent István magyar király jobbja Raguzában őriztetik a dominikánus szerzetesek által.⁸⁵ Pray égvé a vágytól, hogy megtudja a valóságot, levelet írt Brankovics Antal szerzetes-társának, aki mint misszionárius Ragúzában tartózkodott. Már 1764-ben választ is kapott. A szent jobb tényleg Ragúzában van és Szent István napján köztisztelet céljára kiteszik. Budáról vitték el a törökök s azután kereskedők megvásárolták és tovább adták a ragúzi domokosok templomának. Megírta Brankovics azt is, hogy a szent jobb visszaszerzése tárgyában már előbb is tétetett kísérlet. Egy magyar mágnás járt történetesen Ragúzában és elámulva értesült róla, hogy ott van Szent István jobbja s azt kegyeletesen tiszteli az ottani lakosság.⁸⁶ Jelentést is tett róla Lipót magyar királynak, ki a drága ereklye visszaszerzése iránt azonnal lépéseket tett, de közbejött halála folytán a dolog abban maradt, Ez az egész 1699 és 1705 között történt. Megküldötte Brankovics hiteles másolatát annak a kis pergament szeleten látható feliratnak is, amelyet a szent jobb ujjai között találtak: «*Dextera beati Stephani (Regis à) Confessoris gloriosh.* (Boldog István király és dicsőséges hit valló jobbja.)

Pray kutatásai eredményét és a Ragúza város által pecsét alatt kiadott hiteles másolatot egyik pozsonyi országgyűlésen átadta egy «nagytekintélyű férfinak» (nevét nem említi), de hogy ez mit tett vele, azt ő sem tudja. Valószínű azonban, hogy ez az ismeretlen férfi közölte tudomását Szendrey Benedek pozsonyi kamarai levéltári főnökkel, aki erről haladék nélkül jelentést tett Mária Teréziának.

Mária Terézia királyné, aki csak néhány év előtt adta tanújelét a Szent István király emléke iránt tanúsított mélységes kegyeletének, (1764-ben alapította a Szent Istvánrendet!), azonnal közölte a ragúzaiakkal azt az óhaját, hogy a szent jobbot engedjék át. Kívánsága teljesült is és az ereklye ' hosszás diplomáciai alkudozások és némi viszontagságok után 1771. május 29-én Schönbrunnba érkezett és II. József és Mária Terézia kezeihez, mint a ragúzai köztársaság ajánléka, átadatott.⁸⁷ „„,

Az ereklye azután Migazzi Kristóf bécsi érseknek adatott ki, hogy állapítsa meg annak hitelességét és adja meg az engedélyt annak nyilvános tiszteletére. Ezt az érsek június 29-én kelt tanúsítványában megadván, fa szent jobb június 30-tól kezdve kilenc napon át volt a schönbrunni templomban kitéve. Fényes istentiszteletek követték egymást. A bécsi érsek mondta a misét, melynél a királynő egész családjával jelen volt. Az ünnepi beszédet egy udvari szónok mondta. És így ment ez változatlan kegyelettel nap-nap után. Két órán át reggel és két órán át déltől kezdve, egymást felváltva, a Pázmáneumnak és a horvát nevelőintézetnek két-két növendéke imát mondott a szent jobb mellett. Ezekhez járult a Szent Istvánról szóló, egy igen régi misekönyvből kiírott dicshimnusz, mely latin és német nyelven, valamint egy a szent jobbról szóló ének, mely magyar nyelven nyomtatásban megjelent és zene kíséretében énekeltetett, reggel a latin, délután négy óraker a magyar és hat óraker a német.⁸⁸ A magyar szövegű ének nem más, mint az «*Óh dicsőséges szent jobbkéz*» kezdetű egyházi dal, melynek létrejöttéről a függelékben bővebben szólunk.

A szent jobb tiszteletére nagy tömeg vonult ki Bécsből és pedig, — mint a személyesen jelen volt Pray el-

mondja — nem kíváncsiságtól, hanem igaz kegyelettől vezetettve.

Mária Terézia ezek után fiával, II. Józseffel, akkor a német római szent birodalom császárával egyetértően, a szent ereklyét, «*mint a magyar nemzet iránt érzett szeretetének különös jelét*» Magyarországnak ajándékozta és elrendelte, hogy Budára szállíttassák és ott a királyi várbeli Szt. Zsigmond kápolnában őriztessék az angol kisasszonyok felügyelete alatt. Az átszállítás eszközlésével *Bajzáth József* anzariai püspököt bízta meg és «*nagyobb dísznek okából*» elrendelte, hogy gróf *Grassalkovics Antal* udvari kamarai elnök és gróf *Hadik András* az ünnepélyességek alkalmával királyi biztosok gyanánt szerepeljenek.⁸⁹

Július hó 15-én indult el Bécsből a szent jobb, megfelelő kísérettel s a királynő utasításához képest még aznap este Győrbe ért, ahol fényes küldöttség várta a fehérvári kapu előtt. Másnap, július 16-án, folytatták az utat Pannonhalmára, ahol az ereklye három napig volt közszemlére kitéve. Július 19-én továbbították Budára, ahová 20-án éjjel érkezett meg. Július 21-én ünnepi mise után az ereklye átadatott az angol kisasszonyoknak.⁹⁰

Bajzáth püspök útjának mind a három részletéről ki-merítő jelentést tett a királynőnek, és ugyancsak jelentést tett a két kiküldött királyi biztos is. Ezek a jelentések mutatják, mily leírhatatlan lelkesedéssel fogadta a magyar nemzet a szülőföldjére hazaérkező szent ereklyét. Óriási tömegek gyűltek össze Győrben, Pannonhalmán, majd Budán s mindenütt könnyek között járultak az ereklye elé, boldogan csékolva meg az azt őrző tartályt. A gazdák otthagyták az aratást és a kaszálást és körmenetekben, harangzúgás és mozsarak durrogása között kísérték a szent jobbot rendeltetési helyére.⁹¹

A királynő a szent jobb visszaszerzésének emlékére érme-ket is veretett, amelynek egyik oldalán a szent jobb van ábrázolva, a tartályba zárva, azzal a körirattal, amely a szent jobb tenyerében találtatott. Alatta a következő felirat:

DEXTERA BEATI STEPHANI REGIS, ET
CONFESSORIS GLORIOSI:

a másik oldalon pedig:

QVAM
AB AN. MXC. AD MDXXVL
IN HVNGAR. TVM RAGVSAE
VLTRA II. SEC. CVLTAM
IOS. II. ET M. THER. AVGG.
MDCCLXXI. XXIX. MAU
RECVPERARVNT.
ET POST IX. DIER. DEVOHONEM
HVNG. D. D.
BVDAE QVOTANNIS
PVBL. VE.NERATIONI
PROPONENDAM.⁹²

A királynő eredetileg azt kívánta, hogy a szent jobb az év folyamán többször helyeztessék ki köztisztelt céljára. Elrendelte, hogy Budán, minden évben május 29-én három napon át, a szent jobb feltalálásának középkori ünnepe emlékére, továbbá június 27-én, Szent László napján, július 21-én három napon át, az ereklye Budára érkezése emlékére; augusztus 20-tól kezdve 8 napon át a tulajdonképpeni Szent István ünnep emlékére; szeptember 2-án Budavára visszafoglalásának emlékére,⁹³ végre november 5-én három napon át Szent Imre herceg tiszteletére ki kell tenni a szent jobbot. Elrendelte továbbá, hogy magánkegyelet okából, országgyűlés vagy koronázás esetén a szent jobb az ünnepélyesség színhelyére elvihető, de onnan haladéktalanul visszazállítandó őrzési helyére, Budára.

Későbbben a királynő önként elállott attól, hogy a szent jobb tisztelete ilyen gyakran ismételtessék és 1774 augusztus 8-án kelt rendeletével az összes ünnepeket az egyetlen augusztus 20-ára szorította. A királynő ezen elhatározását nyilván az a körülmény érlelte meg, hogy Szent István napja még 1771-ben megszűnt általános egyházi ünnep lenni.

XIV. Benedek pápa 1771. évi június 22-én kelt brevében az ünnepek számát redukálta és a jövőben megtartandó ünnepek közé Szent István napját nem vette fel. Mária Te-

rézia erre utasította Eszterházy kancellárt, hogy hívja fel a megyés püspököket, hogy országszerte ünnepeljék meg Szent István napját és megfelelően oktassák ki a könyvnyomdászokat, az ünnepnapnak a naptárakban leendő feltüntetése végett.

Közben a helytartótanács is folyamodott a királynőhöz, hogy rendelje el Szent Istvánnak, *«als eines allgemeinen Schutz-Patrons des Apostolischen-Königreichs»*) napja megünnepelését országszerte, sőt kérte, hogy köteleztessenek az összes katolikusok a misén való megjelenésre és tiltassanak el minden hétköznapi 'munkától. A kancellár javasolta, hogy a püspökök hívassanak fel *«damit sie den tag des heiligen Königs Stephani als das Hauptfest aller Orten zu feueren verordnen sollen»*. A kancellár felterjesztése 1771 augusztus 23-án kelt. Mária Terézia *«placet»*-tel hozzájárult. A felhívások kiküldettek.⁹⁴

Így lett augusztus 20-ika, Szent István király napja, hivatalosan magyar nemzeti ünnep. A királyné részletes ünnepi rendtartást dolgoztatott ki, mely az I. Lipót által elrendelt szeptember 2-iki körmenetet még továbbra is fenntartotta.⁹⁵ Újabb szabályozást bocsátott ki végül Mária Terézia 1772 augusztus 7-én.

A Szent István-napi ünnepségek történetében újabb fordulatot jelent az 1819. esztendő, amikor is József nádor újra szabályozta a Szent István-napi ünnepség rendtartását.⁹⁶ Ennek a rendtartásnak az ünnep története szempontjából az a lényege, hogy immár a polgári és katonai hatóságok kötelező részvételét is elrendeli, amely ténnyel az ünnep nemzeti jellege mellé a ((hivatalos» minőség is kidomborodott.

Ilyen alakban ünnepelte most már a magyar nemzet Szent István napját, vagy helyesebben szólva ünnepelte a Szent jobb ünnepét Szent István napján, augusztus hó 20-án, mely két ünnep ily módon, nem ugyan naptárilag, de tényleg, egyesült.⁹⁷

Az 1848. utáni események lehetetlenné tették hazánkban Szent István napjának ünnepelését. Ámde a nemzet kegyeletének lángja nem aludt ki végleg. Már 1857-ben látjuk a magyar nemzeti reakció első megmozdulását és pedig csoda-

latosképpen osztrák földön, a kalksburgi jezsuita nevelőintézet magyar növendékei körében. Színművet írtak ezek az ifjak, egy egyfelvonásos kis darabot, «*Szent István vagy a kereszténység győzelme*» címmel (kinyomatott Pesten, 1857-ben) és «*irodalmi zsöngéjük gyanánt*» felajánlották azt gróf Apponyi Györgynek, az akkori országbírónak. A kis színművet elő is adták a kalksburgi magyar fiúké a címszerepet, István vezért, gróf Apponyi Albert játszotta.

1860-ban már magasan lobogott a magyar szívekben Szent István szellemének lángja. El lehetett fojtani mindent, ami a nemzeti akarát megnyilvánulása volt, de Szent István tiszteletét nem. Szent István napja ünnepén keresztül szabad volt a magyarnak Magyarország nemzeti múltját visszaálmodni és visszaakarni. A magyar alkotmányos élet visszaállításáért való küzdelem legragyogóbb fegyverténye volt az az öntudatos, büszke és bátor demonstráció, amellyel a magyar nemzet 1860 augusztus 20-án a budai István-napi körmenetben részt vett. Benne volt a lelkekben a tudat, hogy ezen a napon nemcsak vallásos ünnepség folyik, hanem egy nagy politikai jelentőségű esemény is. Az ünnepség előkészítési munkájából a sajtó kivette a maga részét. Kis füzet jelent meg Szent István király ünnepe címen, mely az augusztus 20-iki ünnepi rendtartást (lényegileg a József nádor által kibocsájtottat) tartalmazta, Szent István rövid életrajzával, a szent korona és a koronázási jelvények ismertetésével. Ezen kívül *Boross Mihály* nevű író Szent István az első magyar király cím alatt dolgozatot írt, melyről a Pester Lloyd augusztus 19-iki számában külön tárcában emlékezett meg, reámutat va a küszöbön álló ünnep nagy politikai horderejére.

Az 1860. évi augusztus 20-ika szokatlanul nagy tömegeket csábított a fővárosba. Az ünnepély lefolyásáról az egykorú lapok részletes tudósításokat közölnek.⁹⁸ Különös jelentőséget és fényt kölcsönzött az ünnepnek *Scitovszky János* hercegprímás jelenléte. Az agg főpap a körmenetben személyesen vett részt, leírhatatlan lelkesedést keltve a kocsiját körülhullámzó néptömegben. A nemzetiszínű zászló ott lobogott a házakon, itt-ott megcsendült a Szózat s a hercegprímás az öt éltetők sorfala között vonult be palotájába s ott fogadta

a spontán alakult küldöttségek tisztelgését. A szavak, amelyekkel a tisztelgő szónoklatokra válaszolt, úgy hangzanak, mintha most mondaná el őket; mintha hazánk mai szénvédeleinek sötétségébe küldené a reménységnek egy éltető sugárát ... *«A magyar haza meg fogja nyerni, amit óhajt, amiért mindnyájan imádkozunk. István király nyolc százados országát ideiglen meg lehet ugyan ingatni, de nem megsemmisíteni, kiállott már a haza sok nagy fürgeteget s fönnáll most is, az ellene kelt viharok mind csak átmenők voltak, a mostani is az.»*

Az ünnepélyt bankett követte az Európa szállodában, melyen a magyar arisztokrácia óriási számban jelent meg. Jelen volt *Sir Crawford*, az angol képviselőház tagja is, aki angol nyelven szólalt fel, beszédét pedig *gróf Andrássy Gyula* tolmácsolta magyarul, viszonzva egyben az angol főúr üdvözlő beszédét. Hogy milyenek voltak ezek a beszédek, talán mi sem jellemzi jobban, mint a kormányhoz és az udvarhoz egyaránt közel álló Pester Lloyd augusztus 22-iki megemlékezése róluk: *«Es geziemt nur in leisen Andeutungen über die Reden hinwegzugehen, welche den heisseren Wallungen des Gemüthes und einer Phantasie ihren Ursprung verdanken, die der Anregung des Festes folgend in die Tage Vergangenheit zurückflog.»*

Míg a főurak az Európa díszes termében ünnepeltek, addig a nép a Városligetben vert tanyát és ott ünnepelt a zöld pázsiton s az esti órákban egy nagy nemzeti lobogó alatt a Szózat éneklése közben vonult be a Király-utcán át a városba.

A külföld sajtója szintén nagy érdeklődéssel kísérte az ünnepélyt, kommentálva annak jelentőségét. Különösen a bécsi lapok mutattak nagy érdeklődést, külön sürgönyöket küldetve az ünnep lefolyásáról.

Talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy az augusztus 20-iki hatalmas tüntetés lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy néhány hét múlva megjelenhetett a magyar alkotmányos életet helyreállító októberi diploma.

A magyar hazafias főpapság tartotta ezekután felszínen a nemzet lelkesedését első királyunk emléke iránt. 1862-ben a püspöki kar művészi kivitelű, gyönyörű gót stílusban ké-

szült ereklyetartót készítettett. Ebben őrzik ma is a szent jobbot.”

Ezek után augusztus 20-ika lassanként országos népünnepé alakul, amelyre egyre tömegesebben tódul a vidék lakossága. Lényegesen hozzájárult ehhez az 1891: XIII. t.-c. (az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről), melynek első szakasza úgy rendelkezik, hogy: *vasárnapokon, valamint Szent István király napján, mint nemzeti ünnepen, a magyar szent korona országainak területén az ipari munkának szünetelnie kell.* A törvény nem direkte alkotott deklarációt, hanem csupán incidentaliter állapítja meg, hogy Szent István ünnepe magyar nemzeti ünnep. Eredetileg nem is volt benne a törvényjavaslatban, mely csupán vasárnapokon kívánta a munkaszünetet érvényesítem, (orsz. gy. irom. 805. sz.) A képviselőház 1891 január 29-iki ülésén történt azután, hogy *Andrássy Tivadar gróf* javaslatára a Szent István-nap magyar nemzeti ünnepként való megjelöléssel a munkaszünetes napok közé felvétellett. A törvénynek meg volt a kellő hatása s már 1895-ben a magyar királyi belügyminiszter 88,155. sz. rendeletével elrendelte, *hogy Szent István napján a középületekre, vagyis az állami, a törvényhatósági, a községi, a közigazgatási, a bírósági, a közművelődési (iskolai) épületekre a címeres nemzeti zászló tűzendő ki.*

Néhány év múlva hatalmas arányú társadalmi mozgalom indult meg Szent István napjának nemzeti ünnepé avatása érdekében. *Az Országos Nemzeti Szövetség* indította meg 1902-ben az akciót, mely, ha kitűzött célját meg tudta volna valósítani, oly intézményt létesített volna, mely alkalmas leendett nemcsak a hazában, de messze az ország határain túl is vonzó erőt gyakorolni magyarra és külföldre egyaránt.¹⁰⁰

A nagy lelkesedéssel megindult mozgalom, sajnos, hamar ellaposodott. Azután jött a háború, a nagy világégés. Véreink a harctéren teljesítették legszentebb kötelességüket s a honmaradottak még Szent István napját is csak csöndben ünnepelték. De megünnepelték, s a szent jobb ünnepi körmenetében ott lépkedett minden dísz nélkül, tábori egyenruhájában Szent István koronájának utolsó viselője: IV. Károly király!

FÜGGELÉK.

Az «Óh, dicsőséges szent jobbkéz» című egyházi ének létrejöttének története.

A szent jobbnak Bécsbe érkezése után Mária Terézia tanácskozásokat folytatott Eszterházy kancellárral és elhatározta, hogy az augusztus 20-án tartandó Szent István-ünnepre a szent jobbról ima és ének készíttessék latin, magyar és német nyelven. A kancellár kikérte Migazzi bécsi bíboros érsek véleményét és már 1771 június 17-én következő előterjesztést tette a királynőnek: «Des Gesangshalber hat er Cardinal Ertz-Bischof kein Bedenken, es wird nur darauf ankommen, das Euer Majestät die allerhöchste Gnad haben und dessen Verfassung Jemanden aufzutragen geruhen.»

Mária Teréziának az intézkedése a sok pontból álló előterjesztésre sajátkezüleg van rávezetve. Az énekre vonatkozó pont:

«Das gesange so wohl teutscli, als lateinisch und hungarisch hätte der cardinal zu besorgen, ein kleiner Unterricht von anfang der sache und ein gebett zu dem heiligen, kunnten 1000 exemplarien davon gedrucket werden.»¹⁰¹ A kancellár június 22-én terjeszti a királynő elé eljárásának eredményét.

A kancellár úgy véli, hogy «da nun hierzu der Alterthum am diensamsten seyn dürfte, um bey allen Christ-Glaubigen mehreren Eindruck zu machen», ezért bemutat *egy imát a szent jobb feltalálásáról és egy egyházi himnuszt*, mely azonban nem a szent jobbról, hanem csupán Szent Istvánról magáról szól és megjegyzi, hogy ezek *egy Nürnbergben 1484-frew nyomtatott esztergomi missaléból vannak kiírva*. Majd így folytatja a kancellár: «Zudeme lege Euer Majestätt auch vor *in Hungarischer Sprach das nehmliche alte Gebett samt den beygesetztem Gesang, welch letzteres aber, nachdeme die Heilige Hand nacher Ofen übertragen wird, unmittlbar auf die rechte Heilige Hand*

des Heiligen Stephani Königs ausführlich, samt allen Umständen, adaptiert worden, wie nemlich selbe zum allerersten erfunden, sodann in Verlust gegangen, in die Hände derer Ragusanern gekommen und von dannen endlichen wiederum durch Euer Mayestätt andachtsvolle Milde überkommen worden?» Az írásbeli jelentés mellett van az 1484. évben Nürnbergben nyomtatott «Esztergomi mise könyv»-bői kiírt, a szent jobb feltalálására vonatkozó ima latin nyelven (Oratio: Deus, qui es Sanctorum tuorum splendor mirabilis stb.), továbbá az ugyanezen.misekönyvből kiírótt, Szent Istvánról szóló himnusz (Corde, Voce, Mente púra stb.) és német fordításban úgy az ima (0 Gott! Du wunderbarer Glanz stb.), mint a himnusz (Lobe Gott mit Herz und Sinnen stb.). Említi továbbá a kancellár írásbeli előterjesztése azt is, hogy bemutatja a szent jobb feltalálásáról szóló egyházi éneket magyar nyelven, ez azonban, sajnos, az iratoknál fel nem található.¹⁰² Ámde a kancellárnak a királynővel június hó 22-én folytatott tárgyalásáról felvett jegyzék minden kétséget kizár aziránt, hogy ez a magyarnyelvű ének semmi más, mint az «Óh, dicsőséges szent jobbkéz» kezdetű, ismert egyházi ének.¹⁰³

Mária Terézia a kancellár előterjesztéséhez hozzájárult. A tárgyalásról vezetett sajátkezű feljegyzése így szól:

«Kanzler mit dem Cardinal zu fechen,

Item mit Fekete uhH. Bajzath.

Gedrucktes blatt mit der Nachricht,

gesang und gebett hungarisch, lateinisch und deutsch.» stb.

A tárgyaláson résztvett báró Püchler kabineti titkár is, akinek feljegyzése: «Das gedruckte blattéi und das gesang hat auch keinen anstand.» stb.¹⁰⁴

Ezen a tárgyaláson a királynő megparancsolta azt is, hogy a nép kioktatására írassék egy rövid előszó (Nachricht) az ima és himnusz, illetve a magyar nyomtatványban az egyházi ének elé. A kancellár hamarosan megfogalmazott egyet s azt június 23-án bemutatta Migazzi kardinálisnak véleményezés végett a következő levél kíséretében. «Euer Eminenz wird es ohnehin bey wohnend seyn, wesmassen Ihre

Mayestät allerhöchstgefällig war anzubefehlen tin Gebett und Gesang zur Ehre der Heil. Hand des Heil. Stephani zu verfassen. *Ich habe sodann gestern* ein dergleichen Gebett samt den Gesang, so schon vor alters zur Ehre der ermeldteh rechten Hand verrichtet und in einem Missali von A^o 1484. vorgefunden worden, sowohl lateinisch, als in das teutsche übersetzter, allerhöchsten Orthes vorgeleget; weillen aber 711 diesen Gebett und Gesang auch ein kurzer Eingar g, durch welchen die Beschaffenheit der bevorstehenden Andacht erkläret werden sollte, erforderet wurde», a kancellár maga «ganz in der Kürze» megfogalmazta azt és a tervezetet beküldi az érseknek, hogy adjon róla véleményt.¹⁰⁵

Erre azután 1771-ben megjelent Bécsben a Trattner könyvnyomdájában nyomtatott füzetke magyar, német és latin nyelven. A magyar füzet címe: «Rövid tudósítás ájtatos imádsággal és énekkel együtt. Szent Istvánnak, Magyarország első apostoli királyának ditsőséges jobb-kezérül» stb.; a német füzet címe: «Kurzer Unterricht sammt Gebet und Kirchengesang von der rechten Hand des Heil. Apostolischen König« Stephani» stb.; a latin füzet címe -: «Brevis notitia cum pia oratione, ac hymno de gloriosa dextera S. Stephani, hung.-regis apostolici stb.» Mind a három füzetben legelői az Eszterházy kancellár által fogalmazott történeti visszapillantás fogltafcik (Tudósítás, Vorbericht, illetve Prsefatio címen), melyek tartalma teljesen megegyezik, csak a nyelv (magyar, német, latin) különböző. Ezek utána latin füzetben az ima (oratio) és a, himnusz következnek, a német füzetben az ima szószerinti német fordításban, a himnusz német fordításban, versben, de négy strófával megtoldva. Ellenben a magyarnyelvű füzetben a tudósítás után az ima következik szószerinti magyar fordításban és utána «Új ének» cím alatt az «Óh, dicsőséges szent jobbkez», 22 strófában. (Az 50-es években ez az ének két strófával megtoldott.)

Ezek után az «Óh, dicsőséges» egyházi ének kérdését végleg eldöntöttnek tekinthetjük. Megállapíthatjuk, hogy ez az ének nem XV. századi és hogy valótlan volt Bartalis Antal jegenyei plébánosnak az az állítása, hogy a jegenyei paróchia könyvtárában volna egy 1484-ben Nürnbergben

nyomatott magyarnyelvű ének, Szent István király jobbjának feltalálásáról, mely így hangzik: «O deucheoseoges zenth iob keez stb.»¹⁰⁶ Ez az egyházi ének, miként fentebb láttuk, Mária Terézia királynő megrendelésére készült. A kancellária,, illetve Migazzi érsek kérték fel az illető poétát, aki az éneket szerzetté, de akinek kilétét mindeddig homály fedi.

Egész irodalom keletkezett Bartalisknak fentidézett közlése nyomán. Ha igaznak bizonyult volna állítása, akkor a jegenei paróchia birtokosa lett volna a legrégebb magyar nyelvű nyomtatványnak.¹⁰⁷ Egy ideig valónak fogadták el, hogy ez a nyomtatvány létezik. így Toldy Ferenc (Új Magyar Múzeum, 1857. I. 501—509) s az ő nyomán Szabó is (Régi Magyar Könyvtár. I. kötet 1. lap). Idővel azután többen kétségbevonták a nyomtatvány létezését és vizsgál-, lat tárgyává tették a Bartalis által közölt négy sor ortográfiját is s abból is megállapították, hogy közönséges misztifikációval van dolgunk.¹⁰⁸ A magunk részéről, eltekintve attól, amit az ének megrendelésre készültére nézve bizonyítékul már felhoztunk, csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy Bartalis szószerint a következőt állítja:

«Possidemus orationem et cantilenam de inventione dextrse S. Regis Stephani idiomate UngaricoNorinbergse Anno MCCCCLXXXIV. *editam*.

Oratio ea est, quæ latiné hac die dicitur. Cantilena sie incipit:

«O deucheoseoges zenth iob keez» . . . stb

Ez pedig magyarul annyit jelent, hogy: «Van a birtokunkban egy, Szent István király jobbjának feltalálásáról szóló könyörgés és dal, magyar nyelven, *amely* Nürnbergben, 1484. évben *adatott ki*. A könyörgés ugyanaz, amelyet ezen a napon latinul szoktak elmondani. Az ének így kezdődik: «O deucheoseoges stb.»

Tekintve már most, hogy az eredeti szöveg latinsága barbár, nem állapítható meg egész bizonyossággal, hogy Bartalis az «*editam*» szót az «*oratio*», avagy a «*cantilena*» szóra vonatkoztatja-e, avagy mindkettőre, mely esetben azonban helyes latinsággal «*éditas*» szónak kellene következnie.

Mert csakis ez esetben volna a fenti latin szöveg úgy értelmezhető, hogy a jegenei paróchiának oly magyarnyelvű egyházi ének is van a birtokában, amely Nürnbergben, 1484-ben nyomtatott. Ez esetben ugyanis Bartalis Antal talán nem is járt el rosszhiszeműleg, hanem csupán tévedett és utóbb restelte beismerni a tévedését. Az eset ugyanis a következőképpen történhetett meg:

A jegenei paróchiának volt egy példánya a Bécsben, 1771-ben megjelent, fentismertett magyar füzetből. Bartalis ennek 3. oldalán azt olvasta, hogy az azon helyen közölt «Imádság» Norinbergában, 1484. esztendőben nyomtatott. («Szent István király Ditsösséges Jobb-Kezének megtalálásáról-való régi, és még 1484dik Esztend. Norimbergában nyomtatott IMÁDSÁG.») A füzetkének ez az állítása természetesen nem felel meg a valóságnak, mert hiszen Nürnbergben 1484-ben ilyen imád^ág magyar nyelven nem nyomtatott, hanem annak eredeti, latin szövege — mint azt fentebb láttuk — előfordul egy Nürnbergben, 1484-ben nyomtatott, ú. n. esztergomi misekönyvben és 1771-ben magyar nyelvre lefordítottat. Hogy ez így van, kitűnik az ugyancsak Bécsben, 1771-ben nyomtatott latin füzetkéből, mely a 4. oldalon a következőket mondja: «De gloriosa dextera S. Stephani Regis apostoliéi, Ex Missali Strigoniensi, Anno M.CCCC.LXXXIV. Norimbergse impresso, ORATIO.» Maga Bartalis, aki, úgy látszik, nem látta a latin füzetkét, szükségesnek látta, hogy megállapítsa, hogy a magyar «Imádság» azonos azzal, amelyet Szent István napján latinul szoktak imádkozni. (Oratio ea est, quae latine hac die dicitur.)

Bartalis már most abban a hiszemben, hogy a füzetkékben levő 22 strófás «Új Ének» első strófája szintén abból a forrásból való, ahonnan az imént idézett imádság, reáfogta, hogy ez is 1484-ben nyomtatott s iparkodott azt olyan nyelvezetre átültetni, aminőben a XV. század második felében magyarul írtak. Feltételezte ugyanis, hogy ha létezik ennek az éneknek egy 1484-ben nyomtatott magyar eredetije, mint ahogy az «Imádság»-ról ezt a füzetke állításának elhitte, akkor ennek az eredeti «Ének»-nek úgy kell írva lennie, amint azt ő közölte: «0 deucheoseges stb.»¹⁰⁹ Az ének címét

(«Új Ének») annak tulajdoníthatta Bartalis, hogy az eredeti szöveget Mária Terézia korából vett események beleszövéssel megtarkították. Nagyon nehéz elképzelni is, hogy abban az időben, amikor úgy a magyar, mint a latin és a német füzetkének Bécsben, Budán, Pozsonyban és Pesten immár több kiadása látott napvilágot s amikor még a magyar éneket ezren meg ezren énekelték, merete volna valaki, még hozzá egy plébános, megkockáztatni azt, hogy XV. századi eredetűnek állítson egy olyan éneket, amelynek refrénje a «királynét» emlegeti s amely versben el van mesélve a szent jobbnak Ragúzából való visszahozatala.

A teljesség okából megemlíjük még, hogy a szóbanforgó füzetke idővel még sok kiadást ért. Az utóbbi időkben már csupán az egyházi ének volt benne, az előbeszéd és az imádság elmaradt. Az 1862 utáni egyik kiadás címlapján a püspöki kar által készíttetett ereklyetartó sikerült rajza látható.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött egyik 1771-iki kiadású példány elejéhez még egy külön lap is van ragasztva, amely a szent jobbot egy ereklyetartóban ábrázolja. Alatta: «Ditsó, Szent István Király Iobb Keze, melly 1090. esztendőttől fogva, 1526. esztendeig Magyar Országban, azután Két utolsó száz esztendő alatt Ragusában tiszteltetvén, Mária Theresia Felséges Királynénk és második József Császár által visszanyerettetett 1771. esztend. 29. Máj. és az Budai Királyi Templomba helyezettett. 21. Jul. (Binder. Se. Budœ).» A külső lapján ceruzafeljegyzéssel: «Icnismus hic in altero exemplari Szechenyiano deest. Ceterum ille non pro hac Viennensi, sed potius Budensi editione videtur destinatus fuisse.» Úgy látszik, külön röpív lehetett, amelyet a körmenet alkalmával osztogattak.

Egyedül az a kérdés marad még tisztázandó, hogy a dalnak ki lehet a szerzője? Az Országos Levéltárban őrzött «cenzúrai» iratok nem adnak felvilágosítást. Pray idézett munkájának jegyzete három magyar íróat említ, akik a szent jobb hazahozatala alkalmával ünnepi verseket írtak.¹¹ Az egyik *Faludy Ferenc*, a másik *Molnár Ker. János*, a harmadik végre *Szerdahelyi József*. A köztudatban Faludy Ferenc élt, mint az ének szerzője. Ez a felfogás azonban téves volt.

Faludy Ferenc költeményeit ismerjük és ismerjük a Szent Istvánról írott verseit is,¹¹¹ de ezek nem azonosak a mi egyházi énekünkkel. Szerdahelyi József versét senkisé ismeri. Legtöbb kilátással a kutatás Molnár Ker. János irányában volna folytatható. Ő ugyanis mint szepesi kanonok, az általa kiadott könyvekről egy katalógusban¹¹² következőképpen számol be: «25. Második Leopold király koronázásának ünneplésére mondott Prédikáció. 2. *Szent István király jobb kezének Budán való helyheztetésének örvendetes napján kiadott versek. 3. stb.*»

«Ezek tehát az eddig kiadott könyveim Isten segítségével.» (5. old.) Szinnyey (Magyar írók IX. 213. lap) annyit mond, hogy ezek «versek és énekecskék (3 ének)», de hozzáteszi, hogy nem ismeri őket. Miután Molnár apát halála után könyvtára a szepesi káptalan tulajdonába ment át,¹¹³ írtam Lőcsére, de mindezideig választ nem kaptam. Talán szerencsésebb kutatónak teszek vele szolgálatot, ha a német és magyar szöveg közötti rokonságra reámutatok. A magyar szöveg 22. strófája és a német szöveg 8. strófájának két utolsó sora közös szerzőre vall:

*«A döghalál mirigyétől,
Had éhség büntetésétől
Oltalmazzon bennünket.»*

*«Wollest auch von uns ausschliessen
Hunger, Pest und Kriegsgefahr.»*

JEGYZETEK.

¹ « . . . nos quoque Dei nutu nostram gubernando monarchiám, *antiquos et modemos imitantes Augustus*, . . . statuimus genti nostras , ..» mondja ő maga törvényeinek második könyvében. (Prsefatio, 2. §.)

² *Franklin Ottó*: Das Reichsgericht im Mittelalter. (1869.) 1—7. 11.

³ *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. (1899.) 3. 1.

⁴ « . . . nos itaque, qui ex debito officio suscepti regiminis orphanos et viduas defendere tenemur et tueri. . . », mondja Lajos király 1343-ban kelt ítéletlevegében. (Anjoukori okmánytár, IV. k. 327. 1.)

⁵ «nos siquidem, qui de statu ecclesiarum regni nostri, quaruni oracionum suffragantibus meriti s vivimus et regnamus, . . . nostri regiminis et regalis honoris officio incumbente, commodoso, pacifico et tranquillo invigilare debemus et tenemur . . . » (Lajos király 1342-ben kelt adománylevele, Anjou: IV. 293. 1.) és visszaadja a nagyváradi egyháznak a tőle jogtalanul elvett piaci vámjyedelmeket. — A királynak eme kötelességét törvény is előírta. így az 1291:1. te, melyben a király kötelezi magát az „egyház minden jogainak megóvására («conservamus»), — «et omnia integraliter restituemus ab ecclesiis oocupata.» (*Kovachieh*: Sylloge decretorum, 16. 1.)

⁶ «Nos itaque, qui ex suscepti regiminis officio causas quorum - libet oppressoruni et querulantium omnino metiri debemus, justitia requirentes», — mondja Zsigmond király 1404. évi decretumának 8. §-a.

⁷ «das vierde, daz er vor freisen schermte witiben unde weisen; daz fünfte, daz er durch nihtes verphlaege rehtes gerilltes, er phlaege sin an widerstrit.»

(Mon. Germ. Hist. Scriptores, Tom. V. Pars I. 535. 1. 41,275. és köv. sorok.) — A magyar királyok koronázási esküjének a nyugati eskükkel való rokonságát szépen kimutatja *Barto7itek Emma* jeles dolgozata: «A koronázási eskü fejlődése 1526-ig.» (Századok, 1917. és 1923. köt.)

⁸ «omnibusque justitiam faciemus», szóltak a latin szövegű koronázási eskük; az eskü magyar nyelvre változtával a formula: «mindenkinek igazságot szolgáltatunk.» (L. I. Ferenc József és IV. Károly király koronázási esküjét a törvénytarban.)

⁹ «In eodem apparatu postea procedit ad templum, divis Petro

et Paulo consecratum, ibi in tribunal se recipit et controversial aliquot audit et decidit, ut secundum rem militarem, justitiam pra omnibus colendam et sciât et doceat.» (*Callirnaehus*: De rebus Uladislai, Liber I. Schwandtner 1765-iki kiadásában II. 94. — Az elbeszélés Ulászló második inthronisatióját írja le.)

¹⁰ «In hunc modum coronatione perfecta, Wladislaus, rex novus Ungarise, *iii*ta ritum gentis illius, in omnibus regalibus appa-ramentis ad ecclesiam Sanctorum Petri et Pauli in foro sitam, in qua sepultus fuisse Geiza, pater beati Stephani memoratur, processit et in throno regio, ad id praeparato insidens, duas causas, quae caeteris majorem continebant injuriam, audit, discutit, définit et sententiam suam debet» mandat execution!, quod ea ratione *observari traditum est*, ut rex quilibet omnia opera sua intelligat debere a justitia ordiri et fundati et nullum officium esse æque regi proprium, quam justitiam colere et administrare et ejus auctoritate inferiores a superioribus et quibuslibet injuriis ac gravaminibus defensare.» (*Dluqoss*: História. Poloniae. L. XIII col. 742, 743.)

¹¹ «Et sacris rite peractis, cum universa rex multitudine ad divi Petri basilicam contendit, ibique in parato solio residet, dum aliquantis per ins elicit.» (*Bonjini*: Dec. IV. Lib. X.)

¹² Ezt *Kottanner Ilona* elbeszéléséből tudjuk: «do træg man jn (t. i. a kis királyt) in sand Peterskirchen, do must ich jn wider aufheben aus der wiegen, und müst jn tragen zu einem stuel, und must jn da nidersetzen, als *da Geioonhait ist, das jeder hung der da gehronet ivirt, da sol nyder siezen.*» (Denkwürdigkeiten, Endlichernél, 89. 1.)

A *Kottanner Ilona* által említett szokás nyomait mutatja a budai krónika is. Péter király megkoronáztatásakor a császár «*Petrám regem*, regali corona plenarie restitutum et sacris insignibus sancti regis Stephani more regio decoratum, in regali throno manu sua deducens, in basilica genitricis dei semper virginis Marie *regaliter sedere fecit*» Ugyanígy Salamon király megkoronáztatásakor, a császár «*regem autem Saiomonem* in paterno solio gloriose coronatum, cum assensu et clamatione totius Hungária; *sedere fent.*»

Bartal említi még azt is, hogy amikor IV. Béla ifjabb királlyá koronáztatta fiát, Istvánt, a későbbi V. Istvánt, ő ült le a bírói székbe. Forrást nem jelöl meg, csak általánosságban hivatkozik «egykorú oklevelek» tanúságára. «Béla IV. dum filius suus Stephanus coronatur, se pro tribunali sedisse coa?vis literis testatur.» (Comment. I. 185.) Ez az állítás azonban nincs bizonyítva. IV. Béla korának okleveleit ismerjük. Azokban ennek nincs nyoma. Nem is tudjuk pontosan, mikor történt V. István ifjabb királlyá koronázása, még kevésbé ismerjük a koronázás leírását. «Habemus itaque certum vestigium comitiorum, in quibus Stephanus, Béla patre adhucdum in vivis agente, coronatus fuerit ante annum 1260., licet quo precise anno, aut loco id evenerit, nee in diplomatibus, nee apud historicos hactenus sepererimus», mondja *Kovaehich*: Vestigia comitiorum, 131.1.

I. Mátyás királyról is fel van jegyezve, hogy amikor Budára bevonult, bár akkor még nem történt meg a koronázás, — a korona hiánya miatt — beült a királyi székbe, «Hinc in legiam ductus est . . . cum in Kegia eonsedisset, ad componenda regni négocia animum

advertit . . . » (*Bonfini*, Dec. III. Lib. IX.). A «regni negotia» (országos ügyek) alatt kétségtelenül az igazságszolgáltatást is kell érteni.

¹³ «Kitus hic permansit fere ad cladem usque Mohacsianam.» (*Cziráky*: Ordo historiée juris civilis hung. (1794.) 54. 1.)

¹⁴ «In ecclesia monasterii exstructus fuit al tus et latus thronus, aureo panno stratus. In hoc rex consedit, per hoc, *de more ab antiquo observato*, demonstrare volens, se paratum omnibus, omni tempore Judicium et justitiam administrare.» (*Kovachichnál*: Solennia inauguralia, 20. 1.)

¹⁵ *Legenda Sti Stephani*, Cap. 14^r.

¹⁶ *Hajnik*: Perjog, 3. és 4. 11. Ugyanott a 3. old. 4. sz. jegyzetben téves hivatkozás történik Szt. István törv. II. k. 2. fejezetére, mert abban egész más dologról — a püspökök egyházi hatalmáról — van szó. A király körüti a megyékben Kálmán király idején még dívik. (Kálmán törv. I. 37.)

¹⁷ *Hajnik*: Perjog, 55. 1.

¹⁸ A rendek 1559-ben Miksa királyhoz intézett második feliratukban régente fennállott szokásnak mondják ezt. Elmondják, hogy az ország rendes bírái az octavális törvényszékeken nem szoktak személyesen megjelenni «nisi forte cum rege ipso, qui nonnunquam *feria sexta pro administrando pauperibus jure, judiciis ipsis person-liter intéresse consveveran.* (M. orsz. gy. eml. IV. 264. 1.)

¹⁹ Az ünnep egyházi neve <Assumptio in cœlum beatæ Mariæ virginis. » (Mária mennybemenetele.) A magyarok ezt az ünnepet «Nagyasszony napjának» nevezték el (*Legenda Sti Stephani*, cap. III.), sőt magának auguszthus havának a «Nagyboldogasszony hava» nevet adták. (Praynál, a Legendához fűzött jegyzetben, 138. 1.) Ma kisasszony hava.

²⁰ IV. Béla 1259-ben kelt oklevelében mondja Máriáról: «qua; nostri regni specialis existit domina et patrona.» Hasonlóképpen Sz. István 1272-ben kelt oklevelében. (Mindkét helyet Pray idézi fenti helyen.) A magyar királyok pénzein olvasható felirat: «Patrona regni Hungariorum» Már IV. István rézpénzein Mária képe látható. (*Pièthy Corpus Numm.*) Innen a «Piegnum Marianum» elnevezés.

²¹ «Factum est autem, cum beatus rex Stephanus pro celebrando festo beatus Virginis annuali Alba m venisset, tunc mos erat convocare abbates et episcopos, ut sacre solemnitati simul intéressent.» (*Vita S. Gerardi*, cap. 8. *Endhchermél*, Monum. Arpad. 212. h)

²² «Instabat autem solemnitas, sancte dei genitricis assumptio' gloriosa, ad quam omnes solito more in Albam civitatem confluerunt et tentoriis campos operuerunt.» (*Cronica Hungarorum. E codice Warsawiensi sæculi XIII.* — Cap. 11. De morte et planctu regis Stephani. *Endlicher*: 77. 1.)

²³ Beigazoltnak látjuk tehát *Katona* véleményét: «Mos vétus ab ipso S. Stephano derivatus, obtinuit, ut quotannis et rex, et proceres Albam Eegiam confluerent et velut in parvis quibusdam comitiis in commune consilia conferrent.» (*Hist. Crit. Tom. 1^r. 376.*)

²⁴ Szent László törvénye, III. k. 2. fej.

²⁵ *Nagy Gyula* megjegyzése Szt László törvényeihez. (*Corpus Juris millen. kiadás, I. 89. 1. 4. sz. jegyzet.*) Szt. László törvényei

III. könyvének keletkezési idejére nézve nagy vita van a történelmi irodalomban. *Büdingen* (Ein Buch Ung. G. 18. és köv. 11.) Salamon korára teszi (1063.). Ezt a nézetet vallja *Marczali* is. (Magyarorsz. tört. az Árpádok korában. 108. 1. 1. sz. jegyzet.) *Pauler* (A magyar nemz. tört. az Árpádházi királyok alatt, I. 440. 1. 284. sz. jegyzet) figyelmet érdemig okokkal védi a Szt. László korát. *Závodszy Levente* (A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények, 57. 1.) csak a kérdés vitás voltát állapítja meg. A mi tárgyunk szempontjából ez a kérdés közömbös.

²⁶ *Thuróezi*: *Chronica Hung.* cap. 34.

²⁷ A csodák felsorolása a nagyobb legendában, cap. XIII. (Fiorianus: *Fontes* I. 68.)

²⁸ «quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino privarentur.» [*Anonymus*: cap. VI. az eskü 3-ik pontja.]

²⁹ «Egregia ductrix *Adleyta* ardentem cupiens festobealet Stephani regis et conessoris adesse, Pannoniam petiit, sed ibi diutius [lapszéli feljegyzés: sept. 2.] a fratre retenta est, donec patrem suum Almu sepelevit.» (Canonici *Wissegrad*. *Continuatio Cosmae*; *Mon. Germ. SS.* IX. 143.) *Adelhaid* atyja *Kálmán* király volt, Almos tehát nem «pater», hanem «patruus» jelzővel volna helyesen illetendő.

A XIV. században is találunk rá példát, hogy a királyi családnak női tagja Székesfehérvárra siet Szent István ünnepére. *Erzsébet* anyakirályné, Nagy Lajos király anyja írja 1349 aug. 14-én az esztergomi káptalannak: «Ceterum ad festum sancti regis Stephani in Albam Regalem sciatis nos venturam.» (*Monumenta eccl. Strig.* Tom. III. 691.)

³⁰ «. . . ut in festo sancti Stephani fratri meo, regi Ungarorum, gentisque principibus ad eundem diem festum cotivenientibus statum rerum mearum litteris notum fieri iubeat.» (Jaksch: *Zur Lebensgesch. Sophia's, der Tochter Königs Bela II. v. Ung.* — *Mitteilungen des Inst. für öst. Gesch. Ergänz.* Bd. II.)

^{30/a} «. . . colloqui causa regis ac totius regni cum duce Austria? habita est. Ad quod cum, ut moris est, rex cum suis proficisci voluisset», meghagyta a szentmártoni apátrak, hogy szerezzen pénzt. Ezen kölcsönt a király visszafizetni nem tudván, annak fejében földeket engedett át az apátságának. «Post aliquos autem dies udornici, facto in unum conventu de predieta terra *in festo Sancti Regis clan ió-v ern facientes* . . .», vissza akarták venni a földeket. Az apát a királytól jogaik megerősítését kérte, ami meg is történt, «nam rex udornicos reppulit.» (Wenzel: I. 60., 61.)

^{30/b} II. Béla Esztergomban tart országgyűlést; melyen fiát, Lászlót, boszniai hercegi rangra emeli: «rex Bela inclitus in conventu Strigoniensi, ubi filio suo Ladizlao communi regni consilio Boznensem ducatum dedit.» (Fejér: II. 88.)

³¹ «Quum Albas S. Regis Stephani solennes agerem dies.» (Feiér: II. 188. 1.)

³² *Hajnik*: *Perjog*, 9. 1.

³³ A törvénycikkely címe (rubruma) a törvénytár első gyűjtőtől és kiadóitól származik. (V. ö. *Nagy Gyula* megjegyzését a törvénytár milleniumi kiadásában. I. 130. 1. 7. jegyzet.)

³⁴ «Festivitates servanda^.» Szt. László törv. I. k. B8. fej.

³⁵ «Elsew hogh ha mynketh megh nem tyllth walamy nagy jeles Zewkssegewnk wagh Betegsegewnk, mynden ezthendo^kenth, Zenlh Istwan Kyral napyan Zekes Eeyenvaratth tartozwnk az *innepet meg iteni/*, es ha my otth nem lehetwnk Nadrispan ketseghnekwl otth. leiben Erethenk es my kepewnkben minden einher dolgath megh hallgassa. Az Nemessekes az Mellyknek akarathya lezen Zabaddon oda gyewlhessen.» Közli *Dóry Ferenc*: Az aranybulla XVI. századi magyar fordítása. (Magyar Nyelv, 1906. 10. füz. Ered. az Orsz. Levélt.-ban, D. L. 1595.) Ezt az első pontot közölte már *Kovachich*: Suppl. ad vest. comit. 77. 1.

³⁶ Nem is volna értelme, hogy a törvény csak a vallásos ünnepelést írja elő. Az aranybulla a nemzet szabadságjogait kívánja biztosítani és ezt nem nagyon segíti elő az a kegyeletes kötelezettség, hogy a király valamely ünnepet megtartson. A magyar tudományos irodakunban azt a, felfogást, hogy az 1222: I. te. augusztus 20-ának csupán egyházi ünneplését írta elő, megerősíteni látszik az előbbi jegyzetben idézett XVI. századi magyar fordítás (az innepet meg ilenny). *Mossóczy Zakariás* is ezt a felfogást követi, amennyiben a corpus juris hung, első kiadásában széljegyzetül ehhez a törvénycikkhez a következőt fűzi: «*F estim ı S. Regis Stephani in Alba Regia solennizetur*. A magyar fordítás szószerinti, szolgál. Abból a törvény értelmére következtetni nem lehet. Mossóczy széljegyzete pedig rossz latinsággal van írva. «Solennizare» nem tárgyas ige a latinban (csak ha «hitelesítést» jelent. V. ö. *Bartal*: Gloss, med. et inf. lat. 619. old. «Solennicare.») Tehát nem lehet azt mondani, hogy «festuin solennizetur». hanem, amint a törvény szövege szól: «in festő solennizare.» (A «diem solennizare» különben előfordul jeles szónokoknál is. Pl. Temesvári Pelbart, de Sanctis, pars estiv. sermo X.) — *Katona* (Hist. Crit. T. V. 376) már helyesebben értelmezi a fehérvári királynapot (1. fentebb a 23. sz. jegyzetet), amennyiben abban valami kisebbszerű országgyűlést («velut in párvis quibusdam comitiis») lát, hozzáfűzve a maga helyes véleményét: «Non est dubmm hac occasione multas et lites diremtas et sanctiones in piblicam utilitatem perlatas esse.» Ámde mint *Kovachich* (Supplementa: 78. 1.) megjegyzi, a felhozott példák nem alkalmasak a bizonyításra. *Kovachich* (Supplementa: 80.) megfejt a kérdést. Szerinte az Istvánnapi törvéynapokban «időszaki közgyűlést» (congregatio periodica) kell látni, melyen törvénykezési és közigazgatási ügyek folytak. — Ujabbn *Knauz* szól a kérdésről (Kortan: 271. 1.) es miután *Bartalra* utal (Comment. Lib. II 126.), kétségtelen, hogy ő is a bírósági napot látja Szt. István ünnepében. — Ugyanigy vélekedik *Sassinek Fr. V.*: Glossarium c. cikkében. «*Solennizare, publica judicia asservare, nyilvános bíraskodást üzni.*» (Tört. T. 1893. évi köt. 29. 1.) Ennek felhasználásával *Bartal*: Gloss, med. et inf. lat. 619. 1. 2-ik jelentés.

³⁷ «Auditor» annyi, mint bíró. (*Bartal*: Gloss. 58.) V. ö. *Kovachich*: Vestigia, 101. 1. 6. jegyzet.

³⁸ A törvénytárba fel nem vett 1231: I. és II. törvénycikknek szövege: «*Articulas 1. In festő S- Regis Albae judicia aunuatim celebrabuntur*. (A corpus juris compilatorai által betoldott rubrum, de itt

már ok is világosan igazságszolgáltatási ünnepélyességet jeleznek.) §. 1. In festo S. Eegis nostri, nisi arduo negotio regni nostri ingruente, vei infirmitate prohibiti fuerimus, Albse tenemur solemnizare, ut ibi oppressi sine timoré querimonias suas possint exponere. §. 2. Sed si nos non possumus interessé, palatinus interesse tenetur et vice nostra causas audiat et omnes servientes nostri et alii qui voluñvJ. ibere et sine timoré illuc conveniant. Articulus 2. *Praelati intersint judieis Albensibus festi S. Regis.* Prselati ecclesiarum et archiepiscopi et episcopi ad pauperum querimoniam audiendam et infracta? forte libertatis confirmationem, nisi canonica præpeditio fuerint impe-diti, tenentur interesse.» (*Kovaclich: Sylloge decretorum*, 2. 1.)

³⁹ 1267: VIII. to. «Articulus 8. *Bex, aut unus ex ejus filiis cum deputatis comitatum quotannis Albam, in festo S. Begis pro celebrandis judieis conveniet.* (A compilerok által beszúrt rubrika.) §. 1. Item ordinamus: quod, singulis annis in festo S. Regis unus ex nobis Albam venire debeat. §. 2. Et de quolibet comitatu duo, vei très nobiles, debeant convenire. §. 3. Ut in eorum prsentia de omnibus damnis et injuriis, per quoscunque datis et illatis, omnibus satisfiat.» (*Kovaclich: Svlloge*, 13. I.)

⁴⁰ Hk. II. 14. 12. §.

⁴¹ A királyi hitlevélben és a koronázási esküben még ma is fogadja a király, hogy az ország összes törvényeit és szokásait meg fogja tartani és másokkal is meg fogja tartatni, kivéven az arany-bulla ú. n. «ellentállási záradékát»; jog szerint tehát az Istvánnapi bíráskodás kötelezettsége ma is fennállana, de mint gyakorlatilag kivihetetlen intézmény, nincs többé szokásban.

⁴² «Datum Albas in eras tinó S. regis Stephani, per manus honorabilis viri magistri Bartholomsei, aula; nostra) vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri. Anno dni 1281.» (A regestában 1280.) *Fejér* VII/2. 227. — Ugyanez az oklevél szórói-szóra megismételve 1287. évi kelettel («regni autem nostri anno decimo quinto») *Fejér* V/3. 353. — Az elsőt a Mokcsay-csal. ltárában őrzött eredetiről, a Cornides: Tom. VI. után közli.

⁴³ «crederem'. . . pralatos, barones et nobiles ... die ipso festi B. Stephani sacris vacasse . . . deinde sequentibus diebus publica negotia tractasse, ac tandem causas audisse, decidisse, adeoque jus dixisse et justitiam administrasse.» *Kovachich: Suppl.* 80. 1.

⁴⁴ «Datum Albse in octavis B. Marisé Virginis, anno MCCL[^]CXVI.» *Fejér: VII/2.* 52. 1.

⁴⁵ «Datum Albas in festo beati Stephani regis.» *Fejér: IX/2.* 665. (Ugyanezen oklevél még egyszer közölve a 676. lapon is.)

⁴⁶ *Anjou: V.* 604. és köv. 11.

⁴⁷ *Hajnik: Perjog* 399. 1. és 1500: XI. te.

⁴⁸ «Datum apud villám Fyred in festo sancti regis Stephani.» *Fejér: VII/2.* 131. 1. év nélkül.

⁴⁹ «Budae in festo b. Stephani regis» egy előtte eszközölt tilta-kozásról ad ki tanúsítványt. *Fejér: X/3.* 292. 1.

⁵⁰ «Datum in villa Szwtfalw, in festo beati Stephani regis.» *Fejér: IX/5.* 589. 1. (Ugyanez az oklevél még egyszer közölve IX/6.

⁵⁰/a «In Vara.(lino secundo die festi beati regis Stephani) «cum prelati et baronibus nostris.» *Temesi okl.* 227. 1.

⁵¹ «Datum in Lipcse Zoliensi, in l'es to beati Stephani regis et confessionis.» *Fejér:* X/4. 515.

⁵² «Datum in Wissegrad, anno domini MC DIX-o, XIV-a Kai. Septembris», vagyis aug. 20. *Fejér:* X/4. 760.

⁵³ «. . . Serenitas eciam prescript! domini regis extra climata prescripti regni «sui Hungarie fuisset constituta, tandem eodem domino nostro rege in ipsum regnum suum feliciter redeunte, in civitateque sua regali Albensi iuxta ritum ab antiquo consuetum in octavis Epiphaniarum domini anno eiusdem 1419 cum suis prselatis et baronibus regni que sui proceribus pro impendenda cuilibet querulanti congrua iustitia pro tribunali sedente . . .» *Zichy:* XL 28. 1.

⁵⁴ A két törvéynap elrendeléséről volt már tudomásunk eddig is. Ilonorius pápa írja 1222 december 15-én («Datum Laterani X^l III. Kai. Januarii, pontificatus nostri anno VII») kelt levelében a magyar egyházmegyéknek: «Cum igitur, sicut accepimus, sed utique acceptamus, in regno Hungariae noviter sit statutum, ut omnes populi conveniant bis in anno, ubi etiam charissimus in Christo filius noster — rex Hungáriáé illustris personaliter interesset teneatur . . .», figyelmeztessék az összejövő tömegeket, hogy a király vagy a korona ellen, az előkelők személye vagy vagyona ellen semmi törvénytelenséget el ne kövessenek. (*Fejér:* III/1. 390. 1. E libro VII. Honorii.) A pápai levél kétségtelenül az aranybullára céloz, amely azonban *csak egy* országos összejövetelt rendel. Hogy mikor és mi módon rendeltetett el a másik összejövetel, azt nem tudjuk. Kétségtelen azonban, hogy a pápa levelének «. . . conveniant bis in anno» kitétele egy második bírósági közgyűlést jelent, talán azt, amelyet később az 1291: XXXI. te.-ben olvasunk: «Artieulus 81. *Congregatio Albae annua celebranda, pro inv estig a η do Statu regni et f actis majorum magistratuum.* §. 1. Item: in quolibet anno semel omnes barones et nobiles regni nostri Alltam ad congregationem debeant convenire [tractantes (ez a szó az eredetiben ki van törve, Kovachichnál pedig ki van pontozva; a hézag nagysága és a szöveg értelméhez képest pótolta *Döry Ferenc.*)] de statu regni. §. 2. Et inquirentes de factis baronum, qualiter quilibet ipsorum in suis comitatibus processerint et conservaverint iura regni, §. 3. Et secundum sua mérita, pœmia et démérita vel comissa, supplicia ipso die, *secundum iudicium nostrum* et consiliariorum recepturi.» Nem országgyűlés ez, mert annak megjelölésére a törvény «congregatio generalis» kifejezést használ. (Exordium, §. 4.) Erre a törvénykezési közgyűlés-faj tára mutat az az évnélküli memorialis oklevél, melyből azt olvastuk, hogy Pesten a király országgyűlést tartván («in generali congregatione»), Konrád mester előadta egy panaszát, de mivel a panaszlott Nana fia, János, nem volt jelen, az országbíró vagy a nádor az ügyet átteszi.«in octavis beati Barnabe apostoli in congregatione, quam dominus rex faciet apud Albam» s azon Konrád mesternek igazságot fog szolgáltatni. (Wenzel: X. 458.) Miután pedig az oklevél kelte: «Datum in Pest in festo Barnabe apostoli», kétségtelen, hogy a király nyolc nap múlva nem fog Székesfehérvárott újra országgyűlést tartani. Az oklevél valószínű kelte

1291—1301. A király, akiről szó van, III. Endre s a Barnabás apostol nyolcadjára (június 15) egybehívott királyi bírói szék csak olyan lehet, aminőt az 1291: 31. te. szabályoz.

⁵⁵ *Brunner*: Reethgeschichte. II. 129.

⁵⁶ *Schiller*: Örökös főrendiség, 29. 1. V. ö. *Marczali*: A vezérek kora és a királyság megalapítása. (*Szilágyi*: Magv. nemz. tört. I. 263.)

⁵⁷ *Schüler*: id. m. 125. 1.

⁵⁸ *Hajnik*: A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. Ért. a társad, tud. köréből. II. 4. 1.

⁵⁹ *Brunner*: id. m. 133. és köv. 11.

⁶⁰ «Es soll der Richter auf seinem Richterstuhl sitzen als ein grisgrimmender Löwe, den rechten Euss über den linken schlagen» stb. *Grimm*: Deutsche Rechtsaltertümer, 763. 1.

⁶¹ *Wenzel*: Adalék az aranybulla magyarzatához. Ért. a tört. tud. köréből, 1873. Egész terjedelmében közli az oklevelet. Újabbán kiadva: *Arjou*: V. 604. 1. Részben közölte már *Kovachieh*: Supplem. 79. 1. «. . . nobis in festo beatissimi Stephani prinii regis Hungarorum, regni libertate a serenissimo principe domino Endre olym rege Hungarorum illustri vigore sui privilegii aurea bulla valluti data ac concessa . . . requirente. in congregacione eiusdem regni sui circa ipsum festum fieri debenda, juxta debitum officii nostri palatina tus una cum (következik a jelenvolt országnagyok felsorolása) per re gyám benignitatem pro faciando quibuslibet querulantibus recto iudicio' necnon pro quibusdam suis et' regni sui negoeys restaurandis et reformandis in socios nobis deputatis, ceterisque ecclesiarum prelatibus et baronibus regni que nobilibus *ad ipsani congregacionem congregatis in Alba Regedi existentibus* . . . » Zoárdfi Domokos előadta kereseti kérelmét. így szól Miklós nádor bizonyáglevelének tárgyunkat érintő része.

⁶² Székesfehérvár 36-szor volt koronázásnak és 47-szer országgyűlésnek színhelye. Főtemplomában 15 király és királyné talált örök nyugvóhelyet.

⁶³ *Hartvik*: Legenda, cap. III.

⁶⁴ A csodatételeket felsorolja *Hartvik*: legenda, cap. VI.

⁶⁵ A misekönyvekben és graduálékban már a XIII. században találkozunk Szt. Istvánról szóló himnuszokkal. Egyike a legrégebbeknek, a bambergi graduálébeli himnusz. (Ismertettem a M. Könyvszemle 1910. évi kötetében: Adatok a középkori magyar könyvírás történetéhez c. alatt.) A XV. századbeli esztergomi missalé Szt. Istvánról szóló énekeiről alább a II. fejezetben bővebben lesz szó. A breviáriumok a XIII. századtól kezdve tartalmazzák a Szent Istvánról szóló legendát. (M. Nemz. Múzeum, 1087. Quart. Lat. XIII. század.)

⁶⁶ Egyik Szt. Istvánról szóló himnusz, tulajdonképpen sequentia, melynek legrégebb szövegét egy XIV. századbeli kódex őrizte meg (v. ö. *Dankó József*: Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungáriái, 213. 1. 1. jegyz.). részben (három strófa) még *Werbőczy* Tripartitumába is belékerült. (Hk. I. 11. 2.) Az Érdy-kódexben közölt himnusz pedig így aposztrofálja Szt. István királyt: «Ave speculum sanctitatis et justitia?» («(hvez Leegy mynnden zenttseehnek es ygassagh-

nak feenes tykőre.)) A magyar nép lelkében mint igazságos bírőé élt az emléke. «Doctorem justicie et fidei Christiane.» «Ipse exemplum sanctitatis et justicie nobis prebuit.» (Temesvári Pelbárt, Sermones I.) Amikor Mária Terézia Szent István koponyáját Székesfehérvárnak visszaadta (1778-ban; azóta ott őrzik; régebben évenként hatszor tették ki közszemlére), kis füzetke jelent meg: «Áhítatos ének, létánia és imádság» cím alatt (Budán, Landerer betűivel), melynek 7-dik strófája ezeket mondja Szt. Istvánról:

«Ami több, kormányozója
Fejér-Várnak s fő bírója
Maga különösen volt,
A mediglen meg nem holt.»

⁶⁷ III. Béla 1173—1175 között királyi tanácsa kíséretében jelen van egy törvénytapon (a helyet nem ismerjük), amelyen egy *Caba* nevű birtokos végrendeletet tesz, amiről a király parancsára kiadják pecsét alatt az oklevelet. «Quando rex ista fieri precepit. . . sub quadam quercu sedebat et comités isti cum eo: (következik az ország-nagyok felsorolása)», *Wenzel*: I. 69. — A germán szokásokkal való hasonlóságra nézve v. ö. *Grimm Jacob*: Deutsche Rechtsaltertümer, Gerichtsort. 793. 1.

⁶⁸ «Ad curiam regis sui singulis ex primoribus sellam secum portantibus conveniunt, ac de suae rei publicæ statu pertractare et discutere non negligunt.» ((*Monis Frisingensis* episcopi: Gesta Frideleii Imperatoris, Lib. I. 31. M. G. SS. XX. 369.)

⁶⁹ «Baronum quoque præsumtuosam audaciam reprimendo, præcepit, ut exceptis suis principibus, archiepiscopis et episcopis, si aliquis baronum sedere in sede aliqua in sua præsentia änderet, débíta poena plecteretur; comburi faciens ibidem ipsorum sedes, quas potuit invenire.» (Magister *Rogierius*: Miserabile carmen, super elestructione regni, cap. IV.)

„ja Temesvári Pelbárt: Pomerium sermonum de Sanctis, pars aestivalis (1509. évi kiadása a M. N. Múzeum Széchenyi-könyvtárában R. M. K. III. 154. jelzet alatt) négy Szent Istvánról szóló beszédet tartalmaz: az LII, LIII, LIV. számúakat és egyet: «in communi sanctorum.» Temesvári Pelbárt Szent Ferencendi szerzetes 1484 óta Budán lakott és tanított a Szent János evangélista kolostorában, melynek régi templomtornya 1867-ben még fennállott. (V. ö. Poclhradszky: Tört. tár. XIII. 285. 1.) A templom absisa ma is megvan még a mai Várszínház helyén. Temesvári Pelbárt 1504-ben halt meg.

⁶⁹/fr *Laskai Ozsvát* a Szent Ferencrendiek pesti házának priorja volt. Beszédei (Sermones de Sanctis) több kiadást értek. (V. ö. *Heltebrant Árpád*: A M. T. Akad. ösnyomatványainak jegyzéke, 211. 1.) *Panzer* és *Hain* Magyar Mihálynak, a hazai írók Temesvári Pelbártnak tulajdonították ezeket a beszédeket. Titulusa nem árulja el a szerzőt. («Sermones de Sanctis perutiles a quodam fratre hungaro ordinis minorum de observantia comportati, *Biga salutis* intitulati...») Ujabbán felderítették, hogy szerzője Laskai Ozsvát. (V. ö. *Fraknoi*: A szent jobb, Századok 1901., 21—22. jegyz. — Kimerítően foglalkozik a kérdéssel *Timur Kálmán*: Laskai Ozsvát és a bibliográfia.

Magyar Könyvszemle 1910. 122. és köv. 11.) A «Biga salutis» 1499. évi kiadása a Széchenyi-könyvtárban (Inc. c. a. 107Γ. d.), az 1497. évi kiadása a M. T. Akadémia könyvtárban (Inc. 290.) feltalálható. k Szent Istvánról szóló beszéd: «De b. Stephano rege Hungarorum sermo LXV.IL»

⁷⁰ *Pázmány* maga említi «Beszédei» előszavában. Szándéka volt később ezeket is kiadni, de ez elmaradt.

^{70/a} «Usque ad f es tum Sancti Stephani dimittant.» Szt. László törv. III. kv. 20. fej. 5. §.

^{70/b} «Kursus partes in octavis Sancti regis Stephani debent coram nobis comparers ad pacem recitandam.» *Wenzel*: X. 456. — «In octavis Seti regis Stephani nunc Venturis» kötelezik magukat a felek a ci kádon apátság előtt ellenfelüket kielégíteni. *Wenzel*: X. 457.

^{70/c} 1723: XXIX. te. 5. §.

^{70/d} *Némethy Lajos*: Szent István királyról mondott dics beszédek irodalma. Budapest, 1881. 49. és köv. 11.

^{70/e} *Pray* i. m. 69. 1.

^{70/f} «Solenne ordinis huius festum singulis annis publice celebrandum, diem S. Stephano, regi apostolico sacrum constituimus.» ünstitutiones, VIII. fej.

^{70/g} Bár hivatalos ünnepük Szent László napja volt, úgy látszik, Szent István emlékét is ápták. Ezt mutatja, hogy statútumaik 5a. lapján Szent László képe, 15¼. lapján pedig Szent István és Szent Imre képe ékeskedik. (*Sckrauf*: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1458—1630. Facsimilében a LXXVIII. old. után.)

^{70/h} P. Chrisologus ordinis capucinatorum, I. Nationis Hungaricse concionator, meghívja a m. kir. udvari kancelláriát a Bécsben «in ecclesia patrum capucinatorum in Neo-Foro situata» 1819 aug. 20-ikán tartandó Szent Istvánnapi ünnepélyre. — Orsz. Lev. Kanc. 9969/819.

⁷¹ A szent jobb történetét megírta *Pray György* Jézustársaságbeli jeles történettudós: «Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi Stephani primi Hungáriáé regis» cím alatt. Megjelent Bécsben, 1771. Felhasználta a Kálmán király korabeli Hartvik püspöknek Szent István életéről írott munkáját, melyet röviden «Legenda» címen fogunk idézni.

⁷² Szent Istvánt Székesfehérvárott temették el a Nagyboldogasszony templomában.

^{72/a} Hogy tényleg elásta-e a földbe Mercurius barát a szent jobbot, avagy csak a szentírásból vett idézetet: «thesaurus absconditus in agro» (Szent Máté evang. 13. rész) használ-e a legenda, vitás kérdés. *Bonfini* úgy véli, hogy tényleg elásta. *Pray* szerint vitás. (De Sacra Dextera, 20. 1. 1. jegyz.) *Fraknoi* szerint csak stiláris szóvirág forog fenn, melyet Bonfinius félreértett, (A szent jobb, Századok, 1901. 885. 1. 1. sz. jegyzet.)

⁷³ Az apátság neve régi okleveleinkben «Zenth Jog»-nak iratik, míg a kolostort egy 1326-ban kelt oklevél «Monasterium Berekis» névvel jelöli meg, nyilván a «Berettyó» folyó után. (*Pray* i. m. 24. es köv. 11.) Már a Várad Begestr. «Abbas de Beruchio.»

⁷⁴ Az oklevél *Pray*nál: i. m. 54. és köv. 11.

⁷⁵ Pray (i. m. 57., 58. 11.) a szentjobbfi apátságot véli annak, amely IL Lajos király idejében a szent jobbot őrizte, de ez esetben nem állíthatná róla Laskai Ozsvát, hogy a szent jobbot Székesfehérvárról őrzik. (L. alább a 78. sz. jegyzet.) Annak igazolásául, hogy a szent jobb Székesfehérvárra került, két forrásra hivatkozik *Csitáry Béláné* (Szent István ünnepe hajdan ős ma, Budapest, év nélkül, 14.1.). Sajnos, a bizonyítékok egyike sem helytálló. Az egyik *Ágoston* püspök beszéde egy zsinaton, melyben ezeket mondja Szent Istvánról: «. . . épségben maradt jobbja a róla nevezett fényes templomban (a székesfehérvári bazilikában) egész Magyarország tiszteletének örvend.» Nem tudjuk, honnan vette Csitáry Béláné ezt az idézetet, de bizonyos, hogy egy felületes fordítónak esett áldozatul. A szóban levő beszéd eredetije így szól: «. . . amplissimoque templo *ab ipsa dextera denominato*, universa³ Hungariæ cultui et venerationi haberi.» Tehát nem Szent Istvánról, hanem a «szent jobbbról» elnevezett templomról van szó. A másik érv, hogy Zsigmond király a székesfehérvári egyház részére 1433-ban búcsút eszközölt ki, mivel ott «a szent királyok ereklyéi az év bizonyos napjain köztiszteletre tételnek ki.» Ez igaz! Csakhogy ez az ereklye lehet Szt. István koponyája is, mely ma is ott van. (V. ö. a 66. sz. jegyzettel.)

⁷⁶ «Qui (t. i. Szt. László) mox adunatis episcopis et Hungáriái primis, multis a Christo miraculorum beneficiis erogatis, elevandí viri Dei dextrse diem statuit celebratis.» (A legenda záró fejezetében.)

⁷⁷ A beszédet Temesvári Pelbártnak tulajdonították (1. a 69//). alatti jegyzet) és mint Szent Lászlóról mondott beszédet idézték. így *Knauz* is. (Kortan: 271. 1.) Valósággal azonban Laskai Ozsvátnak Szent Istvánról szóló 77. számú beszéde az. A tévedésre figyelmeztet *Fraknói* (id. m. 886. 1. 1. sz. jegyzet).

⁷⁸ «Convocatis episcopis festum dextrse Stephani regis celebrandum instituit, *quod moderna consuetudo non colit*, sed tarnen pia devotíone in civitate Albensi positam, olim misericordiái operibus plenara omnis populus veneratur.» (A beszéd utolsó mondata.)

⁷⁹ Pray i. m. 48. 1.

- -

⁸⁰ Pray i. m. 39. és köv. 1.

⁸¹ «Pronum est suspicari, ea setate nondum publici festi prerogative dextram sancti regis celebratam fuisse, sed ut erat privatorum hominum pietas, ab aliquibus quidem cultam, ab aliis prsetermissam esse.» (Pray i. m. 40.) Ugyanígy *Knauz*: Kortan, 271. 1.

⁸² «In loco, quo *nunc* adoratur», mondja Róbert Károly 1326. évben kelt privilégiumában. (Idézve Pray i. m. ,21. 1.)

⁸³ *Péterffy*: Concil. Hung. I. 3³/₄.

⁸⁴ L. fent a 78. sz. jegyzet. „

⁸⁵ Erre Pray figyelmeztet: «Mirum autern est, in nostris chronicis nullum sacre dextrse mentionem extare, si Budense ms. chronicon anni MCCCCLXXXI. demas, cujus hsec verba sunt: *et ideo dextera illius misericors, etiam in corpore exterius coram oculis Hungariae usque in hodiernum diem (colitur).*» (Pray: i. m. 41., 42. 11.) Hogy melyik krónika ez, nem mondja meg Pray. Talán a bécsi udvari könyvtárban őrzött kis krónikák valamelyike¹.

⁸⁵a *Simon Máté* szerint (Supplementum ad dissert, hist. erit.

Georgii Pray de S. dextera S. Stepbani. Vác, 1797 29. és köv. 1.) már IV. Béla vitte volna magával a szent jobbot Ragúzába, a tatárok előli menekülésekor.

⁸⁶ «Nescio quo anno, quidam ex magnatibus hungaris hue pervenerat», írja Brankovics. Ma sem tudjuk, ki volt az illető. — Pray i. ni. 63. 1.

⁸⁷ Pray: i. m. 84. 1.

⁸⁸ Pray: i. m. 94. 1.

⁸⁹ A Grassalkovichhoz intézett levél kelt 1771 július 10-én. Pray: i. m. 101.

⁹⁰ A Hohenfeld Katalin grófnő, az angol kisasszonyok főprioris-sája által július 21-én kiállított átvételi elismervény Orsz. Lev. Kanc. iratok 3864/1771. — Idézve Pray: i. m. 109. 1. p. sz. jegyzet.

⁹¹ Bajzáth első jelentése Orsz. Lev. Kanc. 3696/1771. — Bajzáth második jelentése u. o. 3791/1771. — Harmadik jelentése 3864/1771. — Grassalkovics és Hadik együttes jelentése 3812/1771. — Közli őket Pray is.

⁹² Magyarul: «Boldog István király és dicsőséges hitvalló jobbjá, melyet az MXC. évtől az MDXXVI. évig Magyarországon, azután pedig Ragúzában két évszázadon túl tiszteltek, II. József és Mária Terézia öfelségéik MDCCLXXI. év május 29-én visszaszereztek és kilencnapos áhítatosság után Magyarországnak ajándékoztak (I. D. = dono dererunt) Budán évenként nyilvános tiszteletre leendő kitétel céljából.»

⁹³ Ebből az alkalomból I. Lipót a pápától engedélyt nyert Szent István tiszteletére mise mondására. Elrendelte továbbá Lipót, hogy ezen a napon (szeptember 2.) a budavári paróchiától az udvari templomig körmenet vezettség.

⁹⁴ Orsz. Lev. Kanc. 4432/1771. A munkatilalmat nagyon szigorúan vették. Az 1817-ik évben Szent István napja belesett a pesti vásár idejébe és megtörtént, hogy a halászhok Istvánnapközi-halvásárt tartottak, a menaszériatulajdonos Tournier pedig nyitva tartotta az állatseregletet. A helytartótanács ezért szigorúan felelősségre vonta a pesti magisztrátust. A város kapitánya jelentette, hogy erre a napra engedélyt Kovalik János püspök, esztergomi vikárius hozzájárulásával adta meg. (Budapest székesfőváros lev. Int. fasc. 69. Nro 6215.)

⁹⁵ Orsz. Lev. Kanc. ad. 3695/771.

⁹⁶ Orsz. Lev. Helytartótan. 23,498/1819. és 18,878/1818.

Többször kiadatott. *Hazánk*: 1858. évf. — *Igazmondó*: 1867. évf. — *Gsitáry Béláné*: Szent István ünnepe hajdan és, ma. 19. és köv. 11.

⁹⁷ A budavári főtemplom részére 1846-ban kiadott utasításban olvassuk: «Festum Stephani regis Hungáriái.» «Sub processione canitur: Ó dicsőséges sz. jobbkéz.» A «Jöjj el sz. lélek» után: «et dicitur sermo hungaricus in ecclesia, germanicus veró extra ecclesiam, in area antiqui oedificii cameralis.» (Visitatio archidiaconalis parochise principalis areis Budensis, 1846. 106. 1.) — Ezt a forrást ír. *Gárdonyi Albert* egyetemi tanár úr, a székesfőváros főlevéltárosa volt szíves részemre felkutatni a székesfőváros levéltárában.

⁹⁸ Az ünnep leírását az egykorú lapok nyomán közli: *Csitáry Béláné* i. m. 25—34. 11.

⁹⁹ A szent jobb ma is az eredeti tartályban van. Ez a tartály ezüst szelence, kristály oldalakkal, hogy minden oldalról látható legyen a benne elhelyezett ereklye.

¹⁰⁰ Az Országos Nemzeti Szövetség programját s a mozgalom irányelveit egy a szövetség által kiadott könyvecske tartalmazza: «Szent István napjának ünneplése», Budapest, 1903.

¹⁰¹ Kanc. 3690/1771. sz.

¹⁰² Kanc. 3691/1771. sz.

¹⁰³ «Sti Stephani Sacram dexteram concernens Oratio et Hymnus. Humillima nota, penes quam comes cancellarius Suse SSne

Majestati exhibuit pro altissima ratihabitione orationem ex antique missali anni 1484. excerptam, de inventione sacre dexterse, orationem una cum adnexo hymno de solo Sancto Stephano sonante in idioma germanicum versam. Exhibebat item prælibatus comes cancellarius eandem ipsam orationem in linguam hungaricam traduetam, una cum hymno eodem hoc idiomate, de prima sacrae dextrae inventione, eius deperditione et ad manus Rayusanae Reipublicae derivatione, ae tandem per suam SSmam Majestatem a mox fata republica Bayusana reacquisitione concinnato. Demum referebat pnetitulatus comes cancellarius per se patrein Prey (!) de conemnanda circa sacram hanc dexteram brevi dissertatione requisitum esse.» Ddo 22. Junii. — Kanc. 3690, 3691/1771.

¹⁰⁴ Kanc. 3693/1771.

¹⁰⁵ Kanc. 3692/771. — Az erről szóló cancelláriai jegyzék: «Pneambulom orationis et hymni de sacra dextera S. Stephani,

Cardinali et Archiepiscopo Viennensi communicatur.

Nota per comiteni eancellarium ad Cardinalem et Arehiepuscopum Viennensem, comiteni Christophorum á Migazzy exarata, penes quam nempe praelibatus comes cancellarius. prseambulom orationis et hymni de sacra dextera sancti Stephani typis edendi pro approbatione communicabat.» — Kanc. 3691. és 3692/1771.

¹⁰⁶ *Bartalis Antal*: «Notitia parochiæ Jegenyensis», Kolozsvár, 1794. 16. jegyzet,

¹⁰⁷ *Szabó*: Kégi magyar könyvtár, I. k. 1. 1.

¹⁰⁸ Immár hamisítványnak vallják: *Harsányt István*: Volt-e az «Imádság és ének Szent István király jobb kezének megtalálásáról» című nyomtatványnak 1484-iki nürnbergi kiadása? Magyar Könyvszemle, 1912. 316.' 1. — *Szilády*: Kégi magyar költők tára, új kiad. I. 28. 1. és a jegyzetekben még csak aggályosnak tartja, de már a *Horváth Cyrill-é*h új kiadás (Előszó 14. 1.) Hamisítványnak ismeri el és fel sem veszi a gyűjteménybe. — *Pintér*: A magyar irodalomtörténet kézikönyve, 1921. I. 85. Csak azt hozza fel bizonyíték gyanánt, hogy a nyomtatványt senki sem látta,

¹⁰⁹ Körülbelül így érvel Harsányi is feni; idézett művében. A kérdésnek még csupán egy oldalát óhajtuk megvilágítani. Pray György többször idézett művében foglaltatik egy kijelentés, amely a kérdés zavarossá tételéhez sokban hozzájárult: «Hic accessit *Hymnus de laudibus S. Stephani Regis, ex pervetusto Missali depromptus, qui in Hungaricam, & Germanicam linguam traduetus, & typis excusus, musicis modulis quotidie concinebatur*», ami magyarul annyit tesz,

hogy a misekönyvből vett himnusz magyar és német nyelvre *lefordítottatott*. Amint fentebb láttuk, Mária Terézia kívánsága eredetileg az volt, hogy egyazon ének latin, német és magyar nyelven jelenjék meg, a valóságban^ azonban az történt, hogy a latin himnusz csak német nyelvre fordítottatott le s a latin- és németnyelvű füzetben ezek pótolták az egyházi éneket, ellenben magyar nyelvre nem a latin himnusz fordítottatott le, hanem egy új ének íratott. Pray tehát határozottan tévedett. Bár megállapítani nem tudta, mégis érezte ezt *Toldy Ferenda* (A legrégebb magyar nyomtatvány, Vj. M. Múzeum 1857. XII. füzet), amidőn azt mondja, hogy a latin himnusz és a magyar ének azonosságát csak akkor tudná megállapítani, ha mind a három (a., latin, német és magyar) nyelvű füzetet láthatná. Úgy látszik, érezte ezt *Horváth Cyrill* is (Régi m. költők tára, előszó, 14.1.), amidőn következőt mondja: «*Föltéve ugyanis, hogy a szóbanforgó himnusz azonos az «Ó dicsőséges szent jobbkez» kezdetével, figyelmei érdemel a tudósításban az a körülmény, hogy Pray értesülése szerint a, niayyar szöveg a némettel együtt az ünnep alkalmából «fordítottatott», tehát mint ilyen nem tartozik az elmúlt századok hagyatékához». Ezek a föltevések most már mindannyian tárgytalanok.*

¹¹⁰ «In hunc finem aliquot e nostris de sacra, dextera palrio idiomate poetica edidere. Posonii P. Franc. Faludi, et Vienna? P. Jos. Szerdahelyi odas: Buda; autem P. Joan. Bapt. Molnár poeniation». *Pray* id. m. 112. 1. 1. sz. jegyzet.

¹¹¹ Faludy Ferenc minden munkái. Kiadta *Toldy Ferenc*, 1855. A 883. oldalon: «Mária Terézia királyné asszonyhoz.» Csillag alatt: «Mikor Szent István jobbját a raguzaiaktól kinyervén, a budai várpalota templomában tetetné ki 1771-hen. 12 strófából áll.» — A 893. és 894. oldalon (II. könyv, vallásos énekek) I. «Szent István királyhoz.» Csillag alatt: «A Faludi kéziratában nincs meg; de a, Kaprinay-codexben s a három kiadásban megvan. Tartalma mutatja, hogy a szent jobbnak a hazába kerültekor 1771-hen készült.» — A verset Fraknoi is Faludynak tulajdonította. (A szent jobb. Századok, 1901. 902. 1.)

¹¹² «Molnár Jánosnak Béla kúti apátúnak, szepesi kánonoknak, A' sz. theológia' doktorának, A' sz. szék' assessorának magyar és deák könyvei. Győrött, Streibig József betűivel, 1792.»

¹¹³ Tud. Gyűjtem. 1820. IX. 60. Molnár K. János érdemes élete. Említi a 68. oldalon mint Molnár műveit: «Szt. István király jobb kezének *Budán való helyheztesésének örvendetes napján* kiadott versek.» — Ugyanott említve: «Gazdag könyvgyűjteménye a szepesi káptalannak jutott». (75. 1.)